

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Problémy současné rodiny

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Vypracoval:

Bc. Václav Janů

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Problémy současné rodiny“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použité literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

Dolní Bojanovice 27.3.2012

.....

Bc. Václav Janů

Poděkování

Děkuji panu prof. PhDr. Blahoslavu Krausovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěl poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Bc. Václav Janů

Obsah

Úvod.....	6
1. Biologické a kulturní kořeny rodiny	8
1.1 Pravěk – období matriarchátu	8
1.2 Starověké Řecko a Řím – období patriarchátu.....	9
1.3 Od středověku až po současnost	11
2. Rodina v současné společnosti	13
2.1 Rodina jako sociální instituce	13
2.2 Rodina a její funkce	17
2.3 Charakteristiky rodiny v současnosti	21
2.4 Vývojový cyklus rodiny	25
3. Rodina – ideální místo pro výchovu dětí.....	27
3.1 Rozdělení rolí v rodině.....	27
3.1.1 Dělbá práce v domácnosti	29
3.1.2 Muž a žena v roli rodiče.....	30
3.2 Význam rodiny pro dítě	33
3.3 Výchova dítěte v rodině úplné a neúplné.....	36
4. Problémy současné rodiny.....	39
4.1 Demografické problémy	40
4.1.1 Bezdětnost a klesající porodnost.....	40
4.1.2 Klesající sňatečnost.....	44
4.1.3 Rozvodovost a syndrom zavrženého rodiče.....	45
4.2 Sociálně ekonomické problémy	50
4.2.1 Chudoba, zadlužení rodin a bytová problematika.....	51
4.2.2 Nezaměstnanost	53
4.3 Další (ostatní) problémy v našich rodinách	55
4.3.1 Domácí násilí	55
4.3.2 Zneužívané, týrané a zanedbávané dítě a syndrom CAN.....	59
4.3.3 Alkohol a jiné návykové látky v rodině	62

4.3.4 Kriminalita	64
4.3.5 Poruchy rodičovské role.....	65
5. Průzkumná část.....	68
5.1 Projekt průzkumu.....	68
5.2 Analýza dat	70
Závěr	87
Resumé.....	89
Anotace.....	90
Seznam použité literatury:	91
Internetové zdroje:.....	94
Seznam grafů:.....	95
Seznam příloh:	96

Úvod

Jako téma své diplomové práce jsem si vybral problematiku současné rodiny. Rodina se vyvíjí od nejstarších dob naší společnosti, vyvíjí se stále a v každém období musela řešit problémy své doby. Problémy rodiny tak nejsou žádná nová věc. V posledních několika desetiletích ovšem došlo k výrazným celospolečenským proměnám, kterým se nevyhnula ani rodina. Z tohoto důvodu je i v dnešní době problematika rodiny velmi aktuální téma, které si zaslouží naši pozornost. V kontextu transformace celé společnosti rodina v posledních asi dvaceti letech zaznamenala takové proměny, jaké nezaznamenala za celá desetiletí předtím.

Ovšem ne všechny proměny, kterými současná rodina prochází, směřují rodinu k lepšímu. O současné situaci v rodině se často hovoří jako o krizové. Zdůvodňuje se to nepříznivou ekonomickou situací mladých rodin, nezaměstnaností, velmi vysokou rozvodovostí, nízkou porodností a zvyšujícím se počtem dětí narozených mimo manželství, nárůstem počtu neúplných rodin, zvyšujícími se počty týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí v rodině, sociálně patologickými jevy apod. Také samotný ideál rodinné soudržnosti, manželské věrnosti a rodičovské autority je z mnoha stran zpochybňován a to bohužel již od školních let každého dítěte, protože systém školního vzdělávání dostatečně neprosazuje výchovu k trvalým partnerským vztahům.

Cílem mé diplomové práce je charakterizovat rodinu jako sociální instituci, zamyslet se nad její historickou podobou a jejími současnými charakteristickými rysy. Ukázat, že rodina je i v dnešní době nejvýznamnější společenskou institucí, která má svoje nezastupitelné a těžko nahraditelné místo především ve výchově a rozvoji dítěte. V průzkumné části diplomové práce se pokusím zmapovat, s jakými sociálně ekonomickými problémy se potýkají rodiny v okrese Hodonín v Jihomoravském kraji, tedy v místě, kde žiji a pracuji.

O problematiku rodin jsem se začal vážně zajímat od doby svého nástupu k Policii České republiky. V průběhu této doby jsem, spolu s kolegy z pořádkové policie, několikrát zakročoval u domácího násilí mezi manželi. V rámci své profese se také setkávám s problematičným jednáním osob, kdy při důkladném vyšetřování

následně vyjde najevo, že jejich jednání pramení mimo jiné z problematické výchovy v rodině.

1. Biologické a kulturní kořeny rodiny

1.1 Pravěk – období matriarchátu

Člověk dnešního typu se objevuje na naší planetě v mladší době kamenné. Na základě archeologických nálezů je jisté, že tento člověk žil ve skupinách, a je skoro jisté, že šlo o skupiny pokrevně spřízněné. Tito lidé se živili lovem a sběračstvím. Je pravděpodobné, že jejich společnost byla společností klanovou, že odvozovali svůj původ od společného mytického předka. Klan sdílel stejný náboženský kult, obýval společné teritorium, měl vnitřní i vnější ekonomické vazby, uplatňoval pravidla dovolující a zakazující jisté sňatky. Klany byly v některých společnostech řízeny radou starších, která sloužila i jako soud. Nedokážeme si představit společnost, která by byla lidská a nebyla přitom organizovaná, neměla koordinované role jednotlivců, které jsou jim přiřčeny podle pohlaví, věku a společenského postavení. Předpokládá se, že o rozdělení práce podle pohlaví rozhodl v pravěku lov. Jakmile se lidé začali živit lovem, specializovali se na něj muži a ženy se specializovaly na sběračství.

Nejmenší jednotkou všech známých společností je rodina. Protože ji vytvořily všechny známé typy společností, předpokládáme, že existovala již v době kamenné. Oteplování klimatu probíhající okolo 10. – 8. tisíciletí v zemích okolo Středoziemního moře dovolilo lidem, aby se začali usazovat na jednom místě a aby zkusili pěstovat rostliny, později i chovat zvířata pro svou potřebu. Tato změna je obvykle označována jako *neolitická revoluce*.

Archeologické nálezy z jihovýchodní Evropy a z Blízkého východu dokládají existenci usedlé neolitické kultury, která byla postavena na ženských hodnotách. Nejznámější výspou ženské kultury byla Kréta, kde se dochovalo množství kultovních předmětů i pohřebišť.

S postupujícím rozvojem vojenství, řemesel a obchodu, s diferenciací společenského postavení podle majetku, se vznikem státu, se do popředí ve společnosti, v rodině a také v náboženských kultech dostávají muži.

V lovecké a sběračské společnosti byly možné jen rodiny malé, jelikož ve společnosti, která se často stěhovala za zdrojem obživy, nemohla mít matka na starosti více než jedno dítě, jelikož by transport více dětí nezvládla. Muži se během transportu věnovali lovu.

Situace rodiny se mění po neolitické revoluci, okolo roku 8000 př. n. l., kdy začaly vznikat trvale obydlená sídla, trvale obhospodařovaná území a rozvíjela se řemesla, obchod a vojenství. Vedoucí postavení ve společnosti a v rodinách získali postupně muži a v tzv. civilizovaných společnostech si je udržují dodnes. Počet dětí v rodinách začíná stoupat, stoupá i počet obyvatel na jednotku území.¹

1.2 Starověké Řecko a Řím – období patriarchátu

V období 8. a 7. století př. n. l. byla *řecká společnost* organizována podle širokých rodů. Rod, genos, byl soubor rodin, jejichž muži odvozovali svůj původ od společného předka, uctívali ho a používali jeho jméno. Rodina této doby byla striktně patriarchální. Muži a ženy se oddělovali i při jídle, ale po skončení jídla mohly ženy k mužům přisednout. Ženy se mohly účastnit rozmluv a někdy je i mohly řídit. Příslušely jim všechny obvyklé domácí práce, včetně vaření – s výjimkou přípravy masa, to byla výsada mužů.

Před svatbou se slušelo, aby se o dívku ucházelo víc nápadníků a pořádaly se pro ně nejrůznější soutěže, například řečnické, atletické, pěvecké apod. Otec dívky poté vybral nejlepšího nápadníka. Sňatek domlouval otec nevěsty s ženichem, který při volbě nevěsty musel respektovat mínění svého otce. Svatba i narození prvního dítěte byly provázeny rituály, které měly neutralizovat nepříznivé síly, jelikož se věřilo, že na každé první věci a bytosti lpí kletba zrušitelná obětí.

Muž se mohl se ženou rozvést kvůli ženině nevěře nebo neplodnosti, žena pouze s povolením státního úředníka, Archónta, který posoudil její důvody. Jako platný důvod k rozvodu ji opravňovalo bití a špatné zacházení od manžela, nevěra manžela ji k rozvodu neopravňovala.

Postavení ženy v rodině bylo podřízené. Ženy se zdržovaly převážně doma a ven vycházely co nejméně. V majetnějších rodinách obstarávaly pochůzky a nákupy otroci. Ženy se vzdělávaly minimálně, jen doma a jen ve styku s ženskými členkami domácnosti. Vdaná žena pečovala o řádný chod domácnosti, a co bylo za zdmi jejího domu, to se jí nemělo týkat.

¹ Matoušek, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 20-21. ISBN 80-85850-24-9.

Dítě bylo považováno za plnoprávnou bytost až v okamžiku, kdy dostalo jméno. Potraty nebyly stíhány, jelikož se nenarozené děti netěšily právní ochraně. Vdaná žena si ovšem mohla nechat udělat potrat jen se souhlasem svého manžela. Dalším prostředkem k regulaci velikosti rodiny patřilo odkládání dětí na veřejná místa. Takto se odkládaly také děti nemanželské, nedonošená a nemocné.

Rovněž **římská společnost** byla striktně patriarchální. Rodiny si ve svých raných dějinách Římané cenili natolik, že ve svém prvním právním kodexu, tzv. *Zákonu dvanácti desek*, sestaveného okolo roku 450 př. n. l., prohlásili, že rodina je základní jednotkou společnosti.

Staré římské právo rozlišovalo dva druhy sňatku:

- **Přísný** - nevěsta přecházela z péče otcovy do péče manželovy. Tento sňatek byl vykonán buď obřadně – snědením svatebního koláče v přítomnosti kněží, nebo neformálně – ročním soužitím ženicha a nevěsty nebo symbolickým prodejem nevěsty ženichovi.
- **Volný** – nevěsta zůstala v péči otcově, s veškerými majetkovými, dědickými a jinými právními následky.

Postavení žen se v průběhu času měnilo. Nemajetné ženy mohly pracovat například jako švadleny, kadeřnice, vychovatelky a dokonce lékařky. Majetné ženy mohly spravovat svůj majetek a pro tento účel zaměstnávaly svého správce, procuratora. Na rozdíl od Řecka se římské ženy prosazovaly i v politice.

S nástupem císařství (na začátku našeho letopočtu) dochází k demoralizaci manželství. Císař Augustus vydal sérii zákonů, které měly posílit tradiční rodinná pouta, zvýhodnit rodiny s více dětmi, trestat cizoložství. Účinky těchto zákonů byly ovšem nepatrné.

V římské společnosti začínají první snahy o emancipaci žen. Mužská reakce na tyto svobodomyšlné projevy byla ostrá. Když nepomohly pokuty, byly ženy i z nejvznešenějších vrstev vypovídány do vyhnanství, aby nedávaly špatný příklad.²

² Matoušek, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 22-24. ISBN 80-85850-24-9.

1.3 Od středověku až po současnost

Také *středověk* setrval u modelu patriarchálně strukturované rodiny. V raném středověku bylo výsadou bohatých a vlivných mužů ještě mnohoženství, které bylo postupně potlačováno vzrůstající se křesťanskou ideologií, která preferovala trvalý a nezrušitelný svazek muže a ženy, provázaný vzájemnou úctou a věrností partnerů. Regulace počtů i sexuální soužití, jehož cílem nebylo plození dětí, byly označeny za projev hříchu. Sňatky poddaných podléhaly schválení šlechty a byly motivovány společenskými a ekonomickými zájmy. Rodina tvořila samostatnou, převážně zemědělskou výrobní jednotku, která vyžadovala mnoho pracovních sil, což byl, spolu s vysokou úmrtností a nízkým průměrným lidským věkem, důvod existence početných a více generačních rodin, spojených mnohočetnými příbuzenskými vztahy.

Částečný rozpad patriarchálně strukturované rodiny nastává až v období *novověku*. Intenzivní industrializace, provázená procesem urbanizace, vyžadovala zrušení feudální hierarchie společnosti proto, aby bylo možné zajistit vyšší mobilitu volných pracovních sil. Tím, že muž přestává zajišťovat roli jediného živitele rodiny, ztrácí svou dřívější společenskou prestiž a dochází ke stírání rozdílů mezi mužem a ženou. Zrovnoprávnění ženy bylo podmíněno nejen jejím zapojením do pracovního procesu, ale i vznikem hnutí za ženskou emancipaci, rovnoprávnost a občanská práva, které se zrodilo v období velkých revolucí (Francie, Anglie). Přesto však dodnes existují země, v nichž platí přísný patriarchální model rodinného soužití, restriktivně omezující práva žen. Jedná se např. o islámské země.

Pro *současnou rodinu* průmyslově vyspělých zemí je charakteristické, že postupně sílí individuální životní zájmy jednotlivce, které zastihují jeho zájmy rodinné. Tento trend se postupně začal uplatňovat od třicátých let 20. století a lze jej statisticky doložit vzestupnou tendencí jednotlivců odkládat založení rodiny na dobu věkově pozdější, zakládat rodiny neformálním způsobem bez legálního sňatku, omezovat počet dětí, případně nemít děti vůbec, vysokou mírou rozvodovosti apod.

Ženy upřednostňují v současných průmyslově vyspělých zemích spíše rovnostářské pojetí soužití s mužem, muži oproti tomu stále ještě setrvávají v patriarchální tradici, která je patrná v ekonomické i společenské oblasti (nižší mzdy

žen, častější podřízená pracovní pozice, nižší zastoupení žen v politických funkcích apod.), stejně jako v rodině, v níž ženy dosud obecně zastávají větší podíl práce.

Vzhledem k těmto nestabilizujícím jevům se hovoří o *krizi moderní rodiny* a dá se předpokládat, že tradiční rodina, založená na manželství, se bude postupně rozpadat a její funkce bude stále ve vyšší míře přebírat stát. Tyto domněnky jsou však v rozporu s mnohonásobně ověřeným faktem, že dosud nebylo nalezeno psychologicky vhodnější a dokonalejší alternativní výchovné prostředí pro optimální vývoj dítěte, než je rodina.³

³ MIČÁK, Zdeněk. Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny. 1. vyd. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 1996. s. 60-61. ISBN 80-7042-452-4

2. Rodina v současné společnosti

2.1 Rodina jako sociální instituce

Rodina je základní a nejvýznamnější společenskou jednotkou, jejíž společenský význam je nezastupitelný a jež je právě proto pod ochranou státu a chráněna zákonem. Jedině zdravá rodina je zárukou zdravé výchovy dětí.

Žádoucím předpokladem, nikoli však jednoznačnou podmínkou založení rodiny, je manželství.⁴

Manželství je v zákoně o rodině definováno jako *trvalé společenství muže a ženy, založené zákonem stanoveným způsobem*. Podle zákona o rodině je hlavním účelem manželství *založení rodiny a řádná výchova dětí*. Zákon o rodině dále upravuje vznik a zánik manželství, vztahy mezi manžely, rodiči a dětmi, rodičovskou zodpovědnost, výchovná opatření, vyživovací povinnost apod.⁵

Zákonem o rodině se přiměřeným způsobem řídí i nesezdaná soužití, kdy spolu partneři žijí jako *druh a družka*. Tento způsob jejich soužití není stvrzován obdobně jako manželství. Vzniká rozhodnutím muže a ženy, že spolu budou žít, společně hospodařit, vychovávat děti apod.⁶

Relativně nový institut u nás je *registrované partnerství* osob stejného pohlaví, které se spolu rozhodnou žít. Upravuje ho zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Vzhledem ke skutečnosti, že vymezení pojmu rodina bylo nejen ve společenských vědách věnováno mnoho pozornosti, lze se setkat s celou řadou jejích různých definic. Obecně bývá rodina charakterizována především z hlediska svého postavení ve společenském systému, dále pak z hlediska vazeb, sociálních funkcí a základních sociálních procesů, které v ní probíhají.

⁴ Padrnos, Jaroslav. In Veselá, Renata., et al. Rodina a rodinné právo. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 13. ISBN 80-86432-48-3

⁵ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

⁶ Choděra, Oldřich. Partnerství, manželství a paragrafy. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002, s. 20. ISBN 80-247-0217-7

Jedna z nejjednodušších definic popisuje rodinu jako *malou primární skupinu osob, ve které jsou osoby navzájem spojeny manželskými, příbuzenskými nebo jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života.*⁷

V právníkové literatuře se rodina nedefinuje, ale s oblibou se používá pojem rodinná kolektivita, nebo určení – rodina jako základní článek společnosti. Sociologie preferuje pojem sociální instituce nebo malá sociální skupina, sociální psychologové dávají přednost pojmu primární skupina před institucí. Pedagogové zdůrazňují výchovně-socializační funkci rodiny, ekonomové považují rodinu především za výrobní a spotřební jednotku.⁸

„Přes všechny problémy a peripetie, kterými rodina ve svém historickém vývoji prošla, zůstává i na počátku nového století nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí i pro dospělého člověka, natož pro dítě. Je nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci, funguje jako nejdůležitější socializační činitel. Stojí na počátku rozvoje osobnosti a má možnost ho v rozhodující fázi ovlivňovat.“⁹

V dnešní době je vymezení rodiny, jako malé primární sociální skupiny, velmi obtížné. „Tradiční kritéria přestávají platit. Především institucionální spojení zákonným manželským svazkem není nutnou podmínkou rodinného života. Výrazně přibývá soužití, kdy toto kritérium naplněno není. V důsledku toho přibývá dětí, které se rodí mimo legitimní manželství. V současné době je takových dětí přibližně třetina. I takové soužití však mohou fungovat jako rodina a splňovat i další znaky rodiny – tedy že její členové bydlí pod jednou střechou a spolupracují mezi sebou v rámci společensky uznávané dělby práce.

Za této situace lze rodinu vymezit jako strukturovaný celek, jehož smyslem, účelem a náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí. V každém případě je to přirozené prostředí, do něhož se člověk rodí, aniž si mohl vybrat jiné, a přejímá to, co mu připravili rodiče.“¹⁰

Zdeněk Matějček hovoří o rodině jako o nejstarší lidské společenské instituci, která vznikla nejen z přirozeného pohlavního pudu, jenž vede k plození a rozmnožování

⁷ Lovasová, Lenka. Rodinné vztahy. In Sborník studií dětí a jejich problémy. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka Bezpečí, 2005, s. 15. ISBN 80-239-4482-7

⁸ Kraus, Blahoslav., Poláčková, Věra., et al. Člověk-prostředí-výchova. 1. vyd. Brno: Paido, 2001, s. 78. ISBN 80-7315-004-2

⁹ Kraus, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 79. [cit.] ISBN 978-80-7367-383-3

¹⁰ Kraus, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 80. [cit.] ISBN 978-80-7367-383-3

daného živočišného druhu, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat a připravovat pro život. Na rodinu pohlíží především z pohledu dítěte. Pro dítě samotné nejsou vnější znaky rodiny příliš důležité, nicméně má-li se vyvíjet po duševní a charakterové stránce v osobnost zdravou a užitečnou, potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, vřelém a přijímajícím. Dítě za své rodiče přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají – a je pro ně zcela nepodstatné, zda tito „jeho“ lidé na to mají či nemají potvrzení z porodnice.¹¹

Rodina tvořená rodiči, příp. rodičem a jejich dětmi se označuje jako **rodina nukleární (jaderná)**. Právě nukleární rodina je všude na světě považována za základní jednotku solidarity a vzájemné odpovědnosti. Ve většině kultur je rovněž uznávána jako jediná legitimní sociální jednotka plodící potomky a mající zodpovědnost za jejich výchovu.¹² Rodina rozšířená o blízké příbuzné, prarodiče, tety, strýce apod. se označuje jako **rodina rozšířená (velká)**. Rodina, v níž jedinec vyrůstá jako dítě, se nazývá **rodina orientační** a rodinný svazek, který později samo zakládá, se nazývá **rodina prokreační**.¹³

Mezi nejdůležitější faktory rodinné harmonie, funkčnosti a stability patří tvořivost, jasně vymezené role a schopnost jednotlivců zastupovat se v nich, jasně vymezená vedoucí role a podpora její autority ze strany ostatních, jasnost komunikace, způsob vyjadřování konfliktů a účinnost interakce při jejich řešení.

Dále je důležité to, zda je rodina soudržná, ovšem s respektem k autonomii každého jednotlivce. Zdravá rodina umožňuje samostatnost, osobní zodpovědnost, nezávislost myšlení a hodnocení, ale zároveň poskytuje pocit emoční blízkosti, sounáležitosti, vzájemnosti. Fungující rodina je schopna kreativně řešit situace, které přináší život, reagovat na ně adekvátně, měnit rodinnou strukturu, vztahy rolí a pravidel. Důležitá je rodinná přizpůsobivost – adaptabilita, ale rovněž stabilita (*přes všechny*

¹¹ Matějček, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 15-16. ISBN 80-85282-83-6

¹² Lovasová, Lenka. Rodinné vztahy. In Sborník studií děti a jejich problémy. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka Bezpečí, 2005, s. 15. ISBN 80-239-4482-7

¹³ Kraus, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 80. ISBN 978-80-7367-383-3

problémy jsme to stále my). Právě stabilita rodiny, k níž se jedinec vztahuje ve chvílích osobní rozkolísanosti, se zdá být nejvyšší hodnotou.¹⁴

„Rodina je nesmírně důležité společenství, těsně spjaté nejrůznějšími vztahy uvnitř i navenek. Vůči okolnímu světu se podle momentální potřeby otevírá či uzavírá, čímž se stává jakýmsi malým samostatným světem, jehož hlavním posláním je poskytovat svým členům péči a ochranu.“¹⁵

Vnitřní vztahy v rodině jsou udržovány v interakcích mezi jednotlivými členy rodiny. Interakce mají vzorce, tj. předvídatelné posloupnosti, které jsou označovány jako *komunikační stereotypy*. Komunikační stereotypy mohou udržovat rodinné problémy, jiné stereotypy naopak napomáhají hladkému fungování rodiny. Jako *ritualizované události* nazýváme ty interakce, které jsou jasně vázané na opakující se akce, s pevnými rolemi členů rodiny.

V rodině dochází také k uplatňování *moci*, kterou s ohledem na rodinu lze definovat jako schopnost ovlivňovat chování druhých. Boj o moc v rodině má často povahu boje o kontrolu interakce, tedy boje o možnost být ve styku s druhým nebo tento styk odmítat.

Další, co dalekosáhle ovlivňuje vztahy v rodině, je *způsob komunikace*. Jasná komunikace se setrváním u tématu, s přiměřeným emocionálním doprovodem, s věrohodným vyjadřováním souhlasu, s přiměřenou mírou svěřování a naslouchání, se již dlouhá desetiletí pokládá za prostředí příznivé pro harmonické rodinné vztahy.

Se způsobem komunikace souvisí i *rytmus komunikace*, který popisuje schopnost rodiny synchronizovat akce. Harmonické rodiny jsou dobře synchronizované v několika úrovních rytmů – od rytmu denních činností a po mikrorytmus důrazů v řeči či změn poloh těla.

Další znak, který indikuje kvalitu rodinného soužití je *sdílení specifických významů slov a rčení*. Každá rodina má svůj slovník, který není zcela srozumitelný pro cizího posluchače. Tento slovník uchovává významné rodinné události.

¹⁴ Šulová, Lenka In Výrost, Jozef., Slaměnik, Ivan., et al. Aplikovaná sociální psychologie. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, s. 309-310. ISBN 80-7178-269-6

¹⁵ Lovasová, Lenka. Rodinné vztahy. In Sborník studií děti a jejich problémy. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka Bezpečí, 2005, s. 15. [cit.] ISBN 80-239-4482-7

Vnější vztahy v rodině jsou vztahy k členům široké rodiny, přátelům, známým, sousedům a také k organizacím, jako jsou např. orgány státní správy a samosprávy, školy, bezpečnostní sbory apod.

Kontakty se širší rodinou jsou v naší kultuře udržovány v takové míře, že není správné pokládat za autonomní, soběstačný subjekt tzv. úplnou nukleární rodinu. Rovněž není možné zkoumat nukleární rodinu bez ohledu na její vazby s širší rodinou a dalšími subjekty, jelikož rodina je součástí *širšího kontextu sociálních vazeb a vztahů*.¹⁶ Na rodinu je možné v tomto případě pohlížet jako na **mikrosystém**, který je zapojený do širšího společenského systému – **mezosystému**, který tvoří příbuzenstvo, přátelé a všichni ostatní, kteří rodinu obklopují a jsou s ní ve styku.

Rodina je dále zapojena do dalšího, širšího systému sociálních vztahů – **exosystému**, který ji obklopuje zvnějšku. Patří sem např. zaměstnavatel, škola, orgány státní správy a samosprávy, církve apod.

Nejširším sociálním prostředím, kterým je rodina obklopena a ve kterém žije, je **makrosystém**, který má celospolečenský dosah. Současný stav makrosystému je zpravidla výsledkem delšího předchozího vývoje a charakterizuje danou společnost ve srovnání se společnostmi jinými. Patří sem např. společenské normy a postoje, obecně uznávané hodnoty, zákony a nařízení, zvyky a tradice, výchovné praktiky, ale i předsudky, pověry, společenské mýty apod.¹⁷

2.2 Rodina a její funkce

S vývojem lidské společnosti se postupně mění i rodina, její uspořádání a poslání. Určitý stav, ke kterému rodina jako instituce postupem času dospěla, odráží její funkce. Základní funkce rodiny jsou:

1. **Biologicko-reprodukční funkce** – zajišťuje jak základní biologicko-psychické potřeby muže a ženy (intimní styk, vzájemnou lásku), tak i zachování lidského rodu (plození potomstva). Dobré fungování této funkce je důležité pro štěstí a

¹⁶ Matoušek, Oldřich., Pazlarová, Hana. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 89-90. ISBN 978-80-7367-739-8

¹⁷ Matějček, Zdeněk. Výbor z díla. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakl. Karolinum, 2005, s. 360. ISBN 80-246-1056-6

spokojenost jak obou partnerů, tak i celé společnosti, jelikož zabezpečuje generační návaznost. Intimní vztahy partnerů jsou i biologickým základem rodičovství. Děti chtěné a s láskou očekávané mají mnohem lepší perspektivu budoucího vývoje než děti nechtěné a nežádoucí.

2. **Ekonomická (hospodářská) funkce** – týká se celkového materiálního zabezpečení rodiny, která hospodaří s příjmy svých produktivně pracujících členů. Pod tuto funkci se rovněž zařazuje materiální úroveň rodiny, její životní standard, kulturní úroveň, společenské angažování rodiny a její postavení ve společenské struktuře.
3. **Emocionální a ochranná funkce** – spočívá v plnění úloh spojených s uspokojováním základních (biologických) a vyšších (emocionálních) potřeb, nároků a vazeb, mezi které patří porozumění, ochrana, sociální opora, zájem apod. Rodina poskytuje svým členům domov, životní zázemí, potřebnou starostlivost v dětství, nemoci, v krizových situacích apod.¹⁸ Základem emocionální funkce je utvoření citového vztahu mezi matkou a dítětem. Pro rozvoj emocionality člověka jsou ovšem důležité kladné vztahy mezi všemi členy rodiny. Dlouhodobé selhávání rodiny v emocionálním uspokojení svých členů vede k masivnímu nárůstu jedinců, jež mají celoživotně s emocemi problémy. Díky primárnímu nedostatku citu v rodinné výchově se proměňuje kvalita lidské existence na celé planetě, vede k rozpadu hodnot, k politickým a ekonomickým zvrátům, stojí za současnou vratkostí intimních vztahů, ústí v dominanci materiálních cílů apod.¹⁹
4. **Domestikační funkce** – vyjadřuje přirozenou touhu člověka mít někde své místo – reálně nebo obrazně – někde a k někomu patřit, někde být doma. Pojetí onoho „být doma“ se během života člověka mění od konkrétní představy věcí, což je běžné v dětství, až po blíže neurčitelný pocit domova v dospělosti.²⁰
5. **Výchovná funkce** – zabezpečuje v rodině základní starost o děti a jejich výchovu. I když v rodině obvykle převládá přirozená výchova jako součást socializačního procesu, přece zodpovědnost za výchovu dětí předepisuje i

¹⁸ Laca, Slavomír. Sociální pedagogika. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, s. 78-81. ISBN 978-80-87182-19-2

¹⁹ Procházka, Miroslav. Sociální pedagogika. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 109-110. ISBN 978-80-247-3470-5

²⁰ Trpišovská, Dobromila., Vacínová, Marie. Sociální psychologie. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007, s. 58. ISBN 978-80-86723-30-3

zákonná norma. Úroveň výchovného procesu v jednotlivých rodinách určují převážně osobnostní a výchovné kvality obou rodičů, jejich vzájemné vztahy a mravní postoje.

Úspěšné plnění výchovné funkce rodiny závisí především na charakteru společnosti a jejího uspořádání, cílů společnosti a schopností tyto cíle realizovat. Rovněž závisí i na vnitřním uspořádání rodiny jako celku, osobnosti jednotlivých členů a vzájemného působení celého rodinného systému.

Výchovnou situaci v rodině především ovlivňuje složení rodiny, úplnost rodiny, počet dětí v rodině, věk rodičů, vzdělání rodičů, zaměstnání a pracovní zařazení, množství společně prožitého času, způsob využívání volného času, materiální zabezpečení, vztah dítěte k penězům, odměny a tresty, vztahy mezi rodiči a dětmi, rozhodování v rodině, jednota postupu obou rodičů, vztah rodiny a školy apod.

V souvislosti s rodinou je možné uvést i **funkce druhotné**, například funkce *rekreační* (odpočinek po práci, společné výlety, dovolená...), *zájmová* (realizace společných zájmů a koníčků) a *morální* (podpora legitimních svazků, manželská věrnost, rodičovská etika, způsob života v souladu s morálními hodnotami...) ²¹.

„Význam **rekreační a regenerační funkce rodiny** podtrhuje B. Kraus. Její těžiště spočívá v roli volného času pro člověka. Ukazuje se jako velmi významné, jakým způsobem rodina tráví pohromadě svůj volný čas, jakým zájmovým činnostem se jednotliví členové věnují, jakým způsobem tráví dovolené. Výchovný význam společného a aktivního trávení volného času v rodině je v sociální pedagogice vnímán jako velmi pozitivní aspekt, jež má svůj význam pro utváření pozitivního životního stylu a sehrává roli též v předcházení rizikovým projevům chování.“ ²²

Volný čas je chápán jako čas, v němž jedinec na základě svého svobodného rozhodnutí volí činnost, které se bude věnovat. V důsledku nesprávně využívaného volného času a také v důsledku akčního vakuu ve volnočasových aktivitách se jedinec často dostává na „šikmou plochu“. Zvláště ohrožení jsou ti jedinci, kteří mají výrazněji vyjádřenou potřebu mimořádných zážitků bez schopnosti získat tyto zážitky vlastní

²¹ Laca, Slavomír. Sociální pedagogika. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, s. 78-81. ISBN 978-80-87182-19-2

²² Procházka, Miroslav. Sociální pedagogika. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 110. [cit.] ISBN 978-80-247-3470-5

aktivní činností a vlastním přičiněním. Do této skupiny patří např. chroničtí „sledovači“ televize, jedinci trávící volný čas u počítače (počítačové hry, omezování sociálních kontaktů na internet a sociální sítě), jedinci bloudící bezcílně po ulicích, jedinci vyhledávající dobrodružné aktivity za pomoci agresivity, kriminality, návykových látek apod.

Rodina, která výchovně ovlivňuje a řídí volný čas jedince, tak hraje významnou roli při utváření jeho osobnosti a podporuje také jeho pozitivní socializaci (vznikají širší vrstevnické kontakty, interakce apod.). Možnosti rodinného angažmá v oblasti volnočasových aktivit odpovídají trendům snížení celkové kvality péče o volný čas dětí, což je spojeno s vyšším výskytem negativních společenských jevů. Kvalitní volnočasové aktivity jsou důležitým prvkem strategií prevence negativních jevů ve společnosti.²³

Na rodině můžeme demonstrovat všechny základní sociální vztahy – vztah k vnějšmu prostředí (rodina zajišťuje mimo jiné i bydlení, ochranu před napadením), vztahy reprodukce v biologickém (dělba práce mezi mužem a ženou) i ekonomickém smyslu.

V rodině dochází ke kulturnímu přenosu, předávají se tradice, zvyky a kulturní hodnoty. Zvláště významné je osvojení jazyka jako prostředku symbolické komunikace. Prostřednictvím rodiny se dítě zapojuje do komunity, do sociálních sítí (sousedé, přátelé apod.).

Rodina zprostředkovává jedinci i jeho základní sociální začlenění, na počátku životní dráhy ho vybavuje určitým sociálním statutem (příslušnost k vrstvě, třídě, etnické skupině). Provází člověka prakticky po celý jeho život, i když v jednotlivých fázích životního cyklu jde o různé aspekty. Závislost na původní rodině se postupně mění směrem k nezávislosti, která je většinou završena založením vlastní rodiny, výchovou dětí, péčí o stárnoucí rodiče.²⁴

Funkce rodiny se ovšem neustále posunují a vyvíjí. Dnešní rodina se nachází v jiné, mnohem složitější situaci než rodina dříve. Velmi rychlé životní tempo, zvyšující se nároky a hlavně politicko-společenská a ekonomická situace, staví před rodinu nové

²³ Procházka, Miroslav. Sociální pedagogika. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 110-111. ISBN 978-80-247-3470-5

²⁴ Mühlpachr, Pavel. Sociopatologie. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 152-153. ISBN 978-80-210-4550-7

úkoly, na které z minulosti nebyla zvyklá a ani připravená. Především nutí rodiny k převzetí celkově větší odpovědnosti za své členy.

V souvislosti s funkcí pečovatelskou a zaopatřovací se to projevuje především tehdy, když je potřeba se postarat o nemocného, starého, či nějak postiženého člena rodiny. Instituce, které na těchto problémech participují, dnes počítají s daleko větší účastí rodiny, než tomu bylo v minulosti.

V souvislosti s funkcí výchovnou a relaxační je možné sledovat zvýšené nároky na rodinu a to i po finanční stránce. Možnost plnění těchto funkcí je silně determinována sociální diferenciací. Některé rodiny si mohou dovolit náročnou dovolenou, finančně nákladné sportování apod., zatímco jiné rodiny zápasí s tím, aby uspokojili alespoň ty nejzákladnější potřeby. V souvislosti s funkcí výchovnou se také zvyšuje pocit odpovědnosti za úspěšnost dětí.

Rovněž se mění i ekonomická funkce rodiny. Za poslední dvě desetiletí přibylo rodin, které se staly samostatnou ekonomickou jednotkou (např. živnostníci a řemeslníci).²⁵

2.3 Charakteristiky rodiny v současnosti

Rodinné prostředí by mělo poskytovat v dostatečném množství a kvalitě mnohostranné podněty. Ideálem je harmonické prostředí. Ovšem ne vždy je tomu tak a současný stav rodinného prostředí je podrobován oprávněné kritice, kdy odborníci hovoří až o krizi rodiny. Rodiče mají stále méně času na své děti a prarodiče, v životě rodiny převládají materiální hodnoty a starosti, ubývá společných činností a prožitků apod. Postupně dochází k vnitřní i vnější změně ve struktuře rodiny.

Prostředí rodiny má velmi silný vliv na život všech svých členů a mělo by naplňovat základní psychické potřeby, především pocit bezpečí a jistoty. Rodinné prostředí každého člověka velmi výrazně utváří a pomáhá uspokojovat jeho potřeby. Přes něj jedinec postupně vstupuje do společnosti.²⁶

²⁵ Kraus, Blahoslav. Rodina v proměnách společnosti. In Sborník příspěvků z konference. Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2010, s. 22. ISBN 978-80-7399-888-2

²⁶ Přadka, Milan., Knotová, Dana., Faltýsková, Jarmila. Kapitoly ze sociální pedagogiky. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 27-28. ISBN 80-210-1946-8

„Podobu současné západoevropské rodiny ovlivňuje zejména:

- *kulminující hnutí za emancipaci žen* (kterému víc než ideologické proklamace pomohly poslední dvě války, nutící ženy vstoupit na trh práce),
- *nevídaný společenský blahobyt,*
- *postmoderní světonázorové klima.“*²⁷

Trendy ve vývoji naší rodiny v zásadě kopírují celkové změny rodinného chování v Evropě v posledních desetiletích, ovšem na rozdíl od západních zemí, probíhají tyto změny ve výrazně nestabilizovaném prostředí a v některých směrem mají přímo zlomový charakter. Řada skutečností spojených s výsledky transformace společnosti vyvolává pochyby o přirozenosti změn v rodinném chování, zejména u mladé generace.

Proměny rodiny jsou výrazně determinovány celkovými proměnami společnosti, kdy není možná, aby rodina v takovém dynamickém systému zůstala bez dopadu a reakcí. „Základními znaky současné společnosti jsou rychlé životní tempo, neustále se zvyšující nároky na život především na jeho profesní dráze, závratné proměny v komunikačních technologiích, celková medializace našeho života, postupující diferenciaci společnosti a s ní související exkluze části společnosti, proměny v hodnotové orientaci, nárůst sociálních deviací.“²⁸

Tvář současné rodiny poznamenala celá řada důležitých momentů a skutečností:

- *Množství funkcí rodiny převzaly jiné sociální instituce* - v důsledku tohoto se ozývají hlasy o možné krizi rodiny.
- *Oblast zakládání rodiny ztrácí svoji ritualizovanou podobu* – legalizace partnerského soužití není nutnou podmínkou rodinného života, zvyšuje se podíl rodin založených na soužití partnerů bez uzavření manželství.
- *Snižuje se stabilita rodiny* – jak z důvodů objektivních (emancipační proces, nárůst ateismu ...), tak subjektivních (manželský svazek je založen především na emotivní bázi ...), nárůst rozvodovosti.

²⁷ Matoušek, Oldřich. Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 12. [cit.] ISBN 80-7178-121-5

²⁸ Kraus, Blahoslav. Rodina v proměnách společnosti. In Sborník příspěvků z konference. Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2010, s. 20. [cit.] ISBN 978-80-7399-888-2

- *Mění se celková struktura rodiny* – v rodině klesá počet narozených dětí, omezuje se vícegenerační soužití, narůstá počet osob žijících samostatně.
- *Rozvoj antikoncepce a tzv. plánovaného rodičovství* – ubývá „nechtěných“ těhotenství, značná liberalizace postojů k umělému přerušování těhotenství.
- *Prodlužuje se délka života a tím i trvání rodiny po odchodu dětí* – rovněž je delší doba, po kterou žijí rodiče s dětmi ve společné domácnosti, vzrůstá socializační dosah mladé generace na starší příslušníky rodin.
- *Dochází k proměnám v organizaci rodinného cyklu* – rodiči se stávají osoby ve vyšším věku a prarodiči se tak stávají stále starší osoby, které jsou často ještě zapojeny do pracovního procesu.
- *Zvyšují se nároky na čas rodičů strávený v pracovním procesu* – zkracuje se tak čas rodičů strávených s dětmi a ostatními členy rodiny.
- *Přibývá tzv. dvoukariérových manželství* – toto se děje v důsledku růstu vzdělanosti a kvalifikovanosti a tím i zaměstnanosti žen.²⁹
- *Dochází k demokratizaci rodinného života* – došlo k ní především v důsledku dlouholetých emancipačních snah žen o zrovnoprávnění v životě vůbec. Současně lze zaznamenat i posuny v rolích a hlavně pokles autority mužů a otců. Demokratizační tendence lze zaznamenat jak mezi manželi, tak v rovině rodiče – děti. Dříve děti svým rodičům vykaly, v dnešní době je vztah rodičů a dětí mnohem partnerštější a tolerantnější.
- *Přetrvává závislost dětí na rodičích* – dříve se děti snažily osamostatnit co nejdříve, nyní raději zůstávají v domě s rodiči. Bydlení s rodiči pro ně vesměs představuje příjemný život, který je nijak neomezuje v jejich volném životě, zahraničních pobytech, navazování přátelských vztahů apod. I po založení vlastní rodiny a při oddělení bydlení přetrvávají určité vazby zdůvodňované především ekonomickou nesoběstačností mladých rodin při životním startu.
- *Desintegrace rodinného života* – v rodinách ubývá společných chvil, které rodina tráví pohromadě za účelem sdělit si vzájemně své zážitky, radosti i starosti a hledat cesty vzájemné pomoci a spolupráce. Přibývá těch rodin, ve kterých se jednotliví členové rodiny pouze potkávají a komunikují spolu buď málo, nebo vůbec. Je možné říci, že žijí spíše vedle sebe než spolu. Dezintegrace

²⁹ Kraus, Blahoslav., Poláčková, Věra., et al. *Člověk-prostředí-výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001, s. 83. ISBN 80-7315-004-2

rodinného života se promítá i do generačního soužití. Jednotlivé generace žijí ve větší míře odděleně, komunikují převážně na dálku a osobně se navštěvují velmi zřídka. Mezi generacemi tak vzniká určitá generační propast.³⁰

Přes všechny posuny a problémy v životě rodiny lze konstatovat, že současná rodina posílila svůj význam jako útočiště před veřejným, složitým a hektickým světem a stále vystupuje, zejména v sociálně slabém prostředí, jako jediný opěrný bod, kam se její členové, především děti, mohou uchýlit.³¹

Charakteristika současného rodinného prostředí:

Největší význam je třeba přikládat nemateriálním faktorům rodinného prostředí, jelikož ty vytvářejí základ emocionálního a kulturního klimatu rodiny. Diferencované a analytické posuzování závažnosti jednotlivých aspektů vyplývajících z těchto stránek rodinného prostředí má hlavní význam teprve při pedagogicko-psychologickém diagnostikování konkrétních výchovných případů. Není možné ovšem opomenout ani skutečnosti vyplývající z materiálně-ekonomických souvislostí života současné rodiny.

1. ***Demograficko-psychologické podmínky rodinného prostředí*** zahrnují především dva okruhy problémů:

- *Struktura rodiny a aspekty vyplývající z působení jednotlivých členů v rodině* (úplnost nebo neúplnost rodiny, počet dětí a jejich věk apod.). Specifické výchovné problémy jsou v rodinách s velkým počtem dětí, ale také v rodině, kde dítě vyrůstá jako jedináček.
- *Vnitřní stabilita rodiny jako základna emocionální atmosféry rodinného prostředí, existence a přirozený rozvoj všech dimenzí rodinného života* (nejdůležitější jsou vztahy mezi rodiči a dětmi)

2. ***Materiálně-ekonomické faktory rodinného prostředí*** (zaměstnanost rodičů a její vliv na děti, charakter a kvalita bydlení, finanční zajištění, individuální spotřeba

³⁰ Kraus, Blahoslav. Rodina v proměnách společnosti. In Sborník příspěvků z konference. Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2010, s. 23-25. ISBN 978-80-7399-888-2

³¹ Kraus, Blahoslav. Rodina v proměnách společnosti. In Sborník příspěvků z konference. Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2010, s. 27. ISBN 978-80-7399-888-2

rodiny jako součást životního stylu, vliv technických prostředků na život rodiny apod.)

3. **Kulturně-výchovné oblasti rodinného prostředí** (hodnotová orientace a dosažené vzdělání rodičů, životní styl rodiny zejména v souvislosti s trávením volného času, míra pedagogizace rodinného prostředí apod.)

Hranice mezi těmito oblastmi není ostrá a jednotlivé oblasti se navzájem prolínají a doplňují.³²

2.4 Vývojový cyklus rodiny

Rodina se stejně jako jednotlivec vyvíjí. Její vznik se konvenčně klade do doby, kdy spolu dospělí začnou žít, a její zánik se definuje okamžikem, kdy jejich soužití skončí úmrtím, rozvodem či rozchodem. V každém svém vývojovém období má rodina nestejně „potřeby“, což znamená, že něco vyžaduje od svých členů a na druhé straně je schopna jim něco poskytovat.³³

Přechody z jednoho období do druhého jsou náročné události, zejména jde-li o narození prvního dítěte, odchod posledního dítěte z domu a syndrom prázdného hnízda nebo rekonstrukce rodiny po rozvodu.³⁴

Každý pokus o konstrukci obecně platné posloupnosti vývojových stadií rodiny naráží na velkou variabilitu rodinného chování našich současníků. Mnoho dětí je v současnosti v naší kultuře vychováváno jedním rodičem nebo náhradním rodičem. Protože lidé mohou vytvářet za svůj život několik rodin, najdeme nezřídka na jedné životní dráze dospělého několik opakování stejné sekvence rodinného vývojového cyklu, ale s jiným obsazením rolí. Má-li rodina fungovat, musí se vyvíjet podobně jako jednotlivci.

³² Kraus, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 86-87. ISBN 978-80-7367-383-3

³³ Matoušek, Oldřich., Pazlarová, Hana. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 38. ISBN 978-80-7367-739-8.

³⁴ Matoušek, Oldřich., et al. Metody a řízení sociální práce. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, s. 188. ISBN 80-7178-548-2

Posloupnost jednotlivých stádií vývoje rodiny a odpovídajících vývojových úkolů je možné vymezit následovně:

- **bezdětní manželé** – založení uspokojivého vztahu, navázání vztahu s příbuznými, příprava na příchod dítěte,
- **rodina s malými dětmi (do 30 měsíců)** – soustředění převážně na potřeby dětí, dobudování domova,
- **rodina s předškolními dětmi (do 6 let)** – soustředění na potřeby dětí, hledání zdrojů energie,
- **rodina s dětmi v mladším a středním školním věku (do 13 let)** – podpora dětí na vzdělávací dráze, navazování širšího okruhu vztahů s rodinami dětí podobného věku,
- **rodina s adolescenty (do 20 let)** – vyrovnávání se s nároky na svobodu a tlak na odpovědnost u dětí, důraz se přesouvá na pracovní kariéru dospělých,
- **rodina po odchodu prvního dítěte z domova** – podpora dítěte mimo domov, udržování domova jako zázemí,
- **rodina dospělých středního věku, stádium prázdného hnízda** – přebudování vztahu mezi dospělými, udržování vazeb s mladší i starší generací v rámci rodiny,
- **rodina stárnoucích osob** – vyrovnávání se s odchodem na penzi, případně s úmrtím partnera.³⁵

³⁵ Matoušek, Oldřich., Pazlarová, Hana. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 38-39. ISBN 978-80-7367-739-8

3. Rodina – ideální místo pro výchovu dětí

3.1 Rozdělení rolí v rodině

Střední Evropa byla po řadu generací tradičně spojována s tradičním patriarchálním modelem rozdělení rolí ve společnosti. Muž býval v rodině přirozenou autoritou, dosahoval zpravidla vyššího vzdělání, míval prestižnější zaměstnání a jeho ekonomický přínos byl pro rodinu rozhodujícím zdrojem příjmů. V českých podmínkách se tento tradiční model začal rozpadat na počátku 70. let 20. století, kdy pozvolna nastupuje moderní model rodiny.³⁶

V *tradičním modelu rodiny* je muž chápán jako výhradní živitel rodiny, jako někdo, kdo je silně orientován na sféru placené práce. Naproti tomu žena je pevně zakomponována výhradně v soukromé instituci rodiny. Vztahy mezi mužem a ženou jsou komplementární a jejich sociální role se doplňují tak, aby jednotka, kterou utvořili, byla schopna přežít. Muž a žena jsou na sobě vzájemně závislí a jeden bez druhého by byl schopen přežít jen stěží. Role muže a ženy jsou v tomto modelu daleko méně asymetrické, méně nerovnovážné než v období následujícím. Svě vztahy muž a žena vnímají jako rovnocenné.

V *moderním modelu rodiny* pronikají do vztahu muže a ženy nové typy nerovností. Muži je vyhrazeno místo ve veřejné sféře, ve sféře placené práce, podnikání, politiky apod. Ženě je vymezeno místo v domácnosti. V moderním modelu dochází ke změně v hodnocení rolí muže a ženy. Sféra veřejná, která je vyhrazena muži, je hodnocena výše než sféra soukromá, sféra neplacených domácích prací, péče o rodinu apod. Obě tyto sféry jsou pojímány jako sféry relativně separované, i když ve skutečnosti nikdy nebyly separované úplně, jelikož nikdy nebyly uzavřené příslušníkům opačného pohlaví.

Relativní rozdělení společnosti na sféru veřejnou a sféru soukromou, oddělení práce za mzdu od neplacené domácí práce, mělo za následek výraznou genderovou segregaci. Přitom žena tím, že zabezpečuje chod domácnosti a zajišťuje péči o rodinu,

³⁶ Šmolka, Petr. Změněná tvář rodiny. Psychologie dnes. Praha: Portál, 1999, roč. 5, č. 7. s. 12-13. ISSN 1211-5886

vytváří nezbytné zázemí pro fungování veřejné sféry, jelikož muž – zástupce veřejné sféry - v rodině může načerpat nové síly, aby mohl plnit svou roli, funkci, úlohu ve světě práce. I v moderním modelu rodiny jsou tak na sobě muž a žena vzájemně závislí. Žena na muži minimálně ekonomicky, muž na ženě v zabezpečení své každodenní existence. V tomto smyslu je možné nahlížet na jejich role jako na vzájemně se doplňující, jako na komplementární, ale zároveň jako na nerovnocenné asymetrické, jelikož přínos a aktivita muže je oceňována více než aktivita a přínos ženy.³⁷

Moderní společnost s sebou přinesla emancipaci žen, jejich velkou zaměstnanost a dožadování se stejných práv, jako mají muži. Tomu se musela přizpůsobit i rodina. Moderní rodina se snaží role muže a ženy v rodině zbavit nerovnovážnosti nebo ji alespoň omezit. Projevuje se to demokratizací, jejíž proces byl charakterizován sbližováním sociální pozice muže a ženy v rodině, reflektováním možnosti zastupitelnosti jejich rolí uvnitř rodiny a její následné realizaci, realizací „flexibilní“ dělby práce mezi mužem a ženou v rodině a vytvářením podmínek pro realizaci těchto změn ze strany státních orgánů a institucí i ze strany veřejného sektoru.

Někteří autoři uvádějí ještě další typy rodin, které jsou na úrovni mezi tradiční a moderní rodinou. Jde o egalitární a přechodný typ.

V **egalitárním typu** je pro identitu muže a ženy důležitá tatáž sféra. Buď oba kladou důraz na práci nebo na rodinu, nebo se oba snaží sladit obě sféry dohromady. Jejich práva a povinnosti jsou vyvážené.

Přechodný typ se liší od tradičního tím, že žena vnímá sebe nejen jako matku, ale i jako zaměstnanou ženu. Obě sféry jsou pro ni důležité. Muž ale zastává pouze roli živitele rodiny, což přináší výrazné nerovnosti. Žena je znevýhodněna nižším platem ve sféře placené práce i menším množstvím volného času ve sféře rodiny.

Mění se i organizace vztahů mezi mužem a ženou, kdy dříve uplatňovaný tzv. *dominační model* (založený na nadřazenosti muže nad ženou) se mění v *model partnerský*.³⁸

³⁷ Maříková, Hana. Muž v rodině: Demokratizace sféry soukromé. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 1999, s. 14-15. ISBN 80-85950-69-3

³⁸ Pásková, Markéta. Percepce hodnocení ženské a mužské role u vysokoškolských studentů. [online]. České Budějovice, 2004. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně

3.1.1 Dělb práce v domácnosti

Podíl muže na pracích v domácnosti není zdaleka rovný podílu ženy. A to jak ve smyslu množství vynaloženého času, tak ani ve smyslu přijaté odpovědnosti. Žena věnuje domácnosti přibližně trojnásobně více času než muž. Frekvence výkonu tzv. mužské práce je v domácnosti mnohonásobně nižší v porovnání s tzv. ženskou prací, což je soubor činností, které je nutno zvládnout pro zabezpečení každodenního chodu domácnosti. Rovněž odpovědnost za chod domácnosti leží stále převážně na ženě. Jestliže by domácnost „nefungovala tak, jak má“, nebyl by za to sociálním okolím kritizován muž, nýbrž žena.³⁹

„I když se muž do některých činností zapojuje častěji (např. nákupy, péče o nemocného člena rodiny, úklid domácnosti apod.), není možné jeho práci vnímat a hodnotit jako činnost rovnocennou, srovnatelnou s tím, co dělá žena, neboť muž za výkon své činnosti zpravidla nenese odpovědnost a jeho práce v domácnosti má převážně charakter „výpomoci.“⁴⁰

Rovná participace partnerů na domácích pracích se jeví být spíše nedostižným ideálem než realitou. Samozřejmě, že muži jsou schopni ženy zastoupit a přebrat na sebe i potřebný díl odpovědnosti, vyžaduje-li to situace (nejčastěji nemoc partnerky, ale také enormní pracovní vytížení apod.). Jakmile však „výjimečnost“ situace pomine, dochází k návratu k zaběhlému modelu. Ovšem tento často zaběhlý model žena = domácnost a práce s tím spojené, se může obrátit proti samotnému muži, a to v okamžiku rozvodu manželství, kdy muž usiluje u soudu o svěřenání dítěte do své péče. Podle dosavadní soudní praxe totiž musí muž prokázat, že zvládne nejen péči o dítě, ale i o domácnost, kdežto žena takto „prověřována“ zpravidla není.⁴¹

sociální fakulta. s. 17-18. Dostupné z:

http://xien.jikos.cz/document/.../Hodnoceni_muvske_a_zenske_role.doc [cit. 2012-02-25]

³⁹ Maříková, Hana. Muž v rodině: Demokratizace sféry soukromé. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 1999, s. 89. ISBN 80-85950-69-3

⁴⁰ Maříková, Hana. Muž v rodině: Demokratizace sféry soukromé. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 1999, s. 89. [cit.] ISBN 80-85950-69-3

⁴¹ Maříková, Hana. Muž v rodině: Demokratizace sféry soukromé. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 1999, s. 90. ISBN 80-85950-69-3

Nejen z tohoto důvodu je pro muže důležité aktivně se „angažovat“ v domácnosti. Mohou nastat i situace (například rozvod manželství, ovdovění muže apod.), kdy bude muž nucen vykonávat i tzv. ženské práce a v těchto činnostech náležitě obstát.

3.1.2 Muž a žena v roli rodiče

Péče o děti a jejich výchova byly v tradičním modelu rodiny vždy považovány za ženskou doménu. Žena měla největší zodpovědnost za péči a výchovu, měla v tomto výsadní a nezastupitelnou roli a byla považována za klíčovou osobu pro úspěšný sociální, emocionální a rozumový vývoj dítěte. Otec vystupoval vůči dětem nejčastěji jako autorita.

Dnes se nejčastěji v praxi uplatňuje tzv. *model smíšený*, kdy se muž již více podílí na péči o děti a jejich výchovu, a v současnosti je mu v této oblasti přikládán mnohem větší význam než v minulých desetiletích. Začíná být akceptována zastupitelnost matky v této oblasti. Většina mužů častěji (a raději) vystupuje spíše v roli vychovatele než pečovatele o děti a často se starají o náplň jejich volného času (hrají si s nimi, sportují nebo se s nimi učí).

Posun ve vnímání muže-otce nastal v osmdesátých letech 20. století, kdy začal být muž pojímán jako stejně schopný a kompetentní pečovatel a vychovatel jako žena. Ale stále je to matka, která bývá příliš rodičovsky angažovaná (stojí příliš blízko dítěti), kdežto otec často zůstává vůči dítěti stranou. Existuje ale i „*nová generace otců*“ (new fatherhood), zejména těch z devadesátých let 20. století, pro které tento model „volnosti vazby“ mezi otcem a dítětem již příliš neplatí. Ukazuje se, že vazba mezi otcem a dítětem, u jehož porodu dnes otec může být, se stává těsnější. Kromě toho mohou muži zůstat s dítětem na rodičovské dovolené. Pokud je otcům projevena důvěra, že péči o dítě zvládnou, pak jsou schopni redefinovat svou rodičovskou roli a svůj vztah k dětem a jsou tak schopni získat potřebné, nezbytné dovednosti. Rodičovské schopnosti již nejsou považovány za ženě vrozené (mateřský instinkt), ale spíše za osvojené, tedy

získané a zdokonalované v průběhu péče o dítě. Tyto schopnosti může (i nemusí) mít žena i muž.⁴²

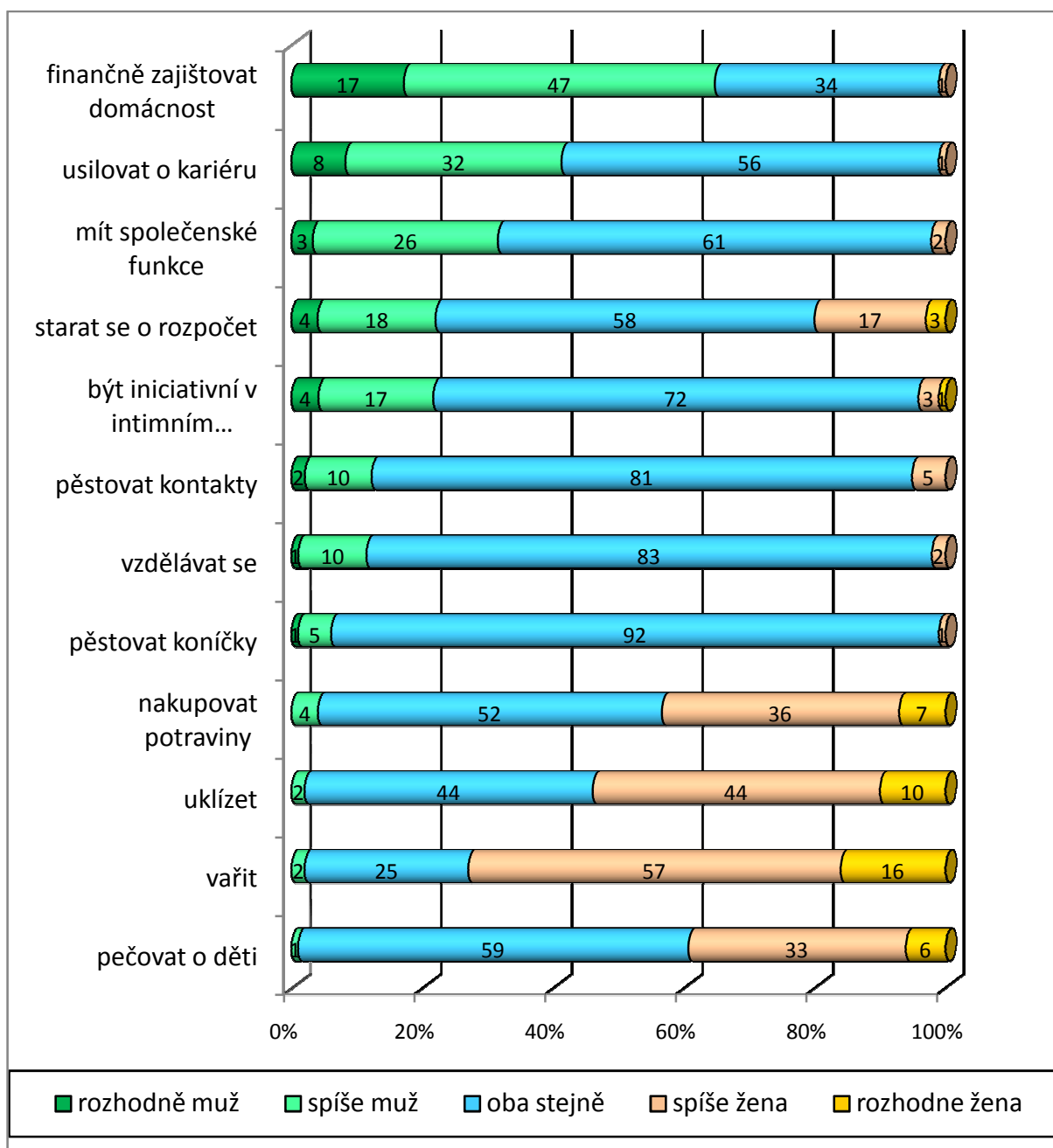
V listopadu 2011 provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) průzkumné šetření, které se zabývalo rolemi mužů a žen. Pracovníci CVVM se ptali celkem 1010 respondentů (obyvatel ČR ve věku nad 15 let), kdy jako průzkumný nástroj použili standardizovaný dotazník.

Znění otázky bylo: „Kdo by měl podle Vás v rodinách a) nakupovat potraviny, b) pečovat o děti, c) dále se vzdělávat, d) pěstovat koníčky, e) finančně zajišťovat domácnost, f) být iniciativní v intimním životě, g) vařit, h) pěstovat společenské kontakty, i) starat se o rodinný rozpočet, j) zapojovat se do společenských funkcí, k) uklízet, l) usilovat o profesní kariéru?“

Z provedeného průzkumu vyplývá, že většinu činností by měli žena a muž vykonávat společně. Respondenti, kteří volili konkrétní pohlaví, považovali jako hlavní starost žen péči o děti a domácnost (dle průzkumu vaření, uklízení a nakupování potravin). Hlavní starostí mužů dle respondentů bylo finanční zajištění domácnosti a s tím spojený kariérní růst. Mezi genderově nejvyrovnanější činnosti pak respondenti zařadili vzdělávání, pěstování koníčků a pěstování společenských kontaktů.

⁴² Pásková, Markéta. Percepce hodnocení ženské a mužské role u vysokoškolských studentů. [online]. České Budějovice, 2004. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta. s. 21-22. Dostupné z: http://xien.jikos.cz/document/.../Hodnoceni_muvske_a_zenske_role.doc [cit. 2012-02-25]

Názory na rozdělení činností v rodině (v %) ⁴³

Dopočet do 100 % tvoří spontánní odpovědi „nevím“. Položky jsou řazeny sestupně podle dosaženého skóre variant odpovědí „rozhodně muž“ + „spíše muž“.

⁴³ Šamanová, Gabriela., Musilová, Věra. Role mužů a žen – listopad 2011. [online] Praha, 2011. Centrum pro výzkum veřejného mínění. Sociologický ústav Akademie věd ČR. s. 1-2. Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101215s_ov111219b.pdf [cit. 2012-02-26]

3.2 Význam rodiny pro dítě

„Rodina je prvním a dosti závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Předurčuje jeho osobní vývoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory. Rodina je unikátní a nenahraditelnou institucí proto, že nejlepším možným způsobem spojuje specifické a univerzální. Bez osobního, vysoce angažovaného zaujetí rodičů na osudu dětí by se děti vychovat nedaly. Bez respektu k danému stavu společnosti a jejím potřebám rovněž ne.“⁴⁴

Rodina má pro dítě nezastupitelný význam. Dítě se do ní rodí, od svých rodičů dostává genetickou výbavu. Rodina má rozhodující vliv na celkový rozvoj osobnosti dítěte, zvláště v nejranějším období jeho dětství a to jak v oblasti tělesné a duševní, tak i sociální.

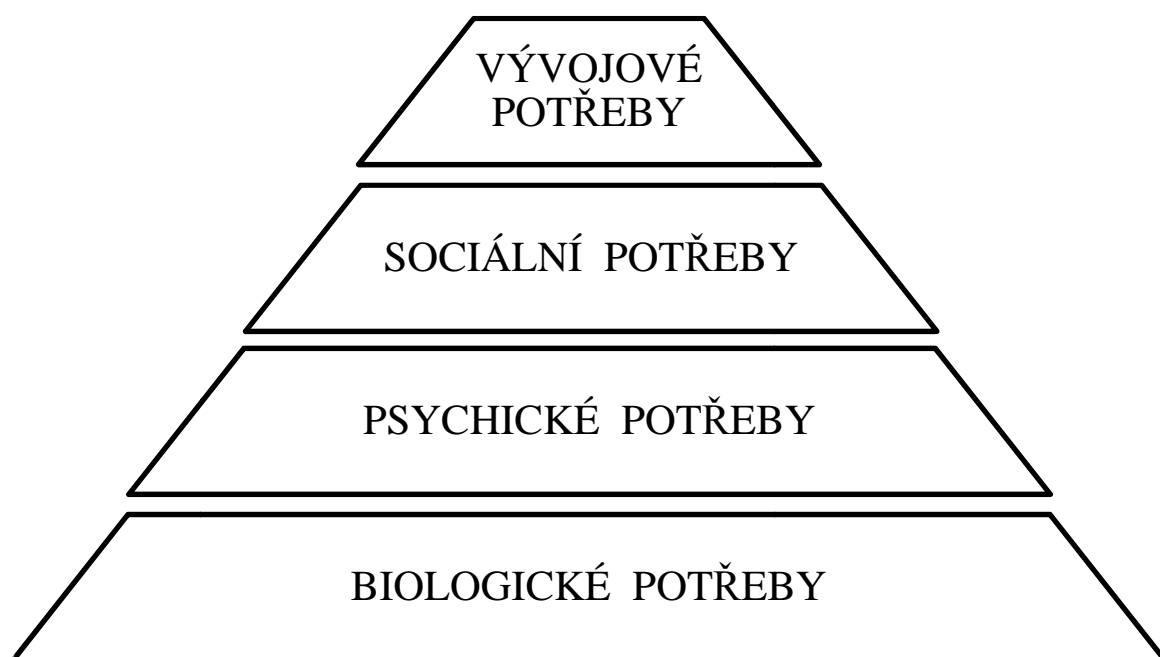
V rodině a rodinou se uskutečňuje společenská adaptace dítěte, jeho začleňování do společnosti. V kontaktu s bezprostředním prostředím i svými možnostmi si dítě vytváří jakýsi vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak mu rodiče či vychovatelé předkládají realitu a jak jej do této reality uvádějí. Rodina určuje sociální status dítěte a prostřednictvím rodiny si dítě také uvědomuje své místo a svou roli ve společnosti.

Na rodinu je možné pohlížet jako na mikrosvět, vzorovou společnost, ve které si dítě osvojuje základní vzorce chování, návyky, dovednosti a strategie, které jsou pak rozhodující pro jeho orientaci ve společnosti, především v interpersonálních vztazích. A to jak v pozitivním smyslu („dobře vychovaný jedinec“), tak v negativním smyslu (týrané dítě později často bývá týrajícím rodičem). V rodině dítě poznává základní sociální a kulturní hodnoty a normy a vytváří si jejich hierarchii. Pod vlivem rodiny se vyvíjí také sociální a morální cítění.⁴⁵

Aby byl dítěti zajištěn po všech stránkách optimální rozvoj, musí být rodina schopna uspokojit jeho základní potřeby. Pro zjednodušení je lze rozdělit do čtyř skupin a představit si je ve tvaru pyramidy.

⁴⁴ Matoušek, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 8. [cit.] ISBN 80-85850-24-9

⁴⁵ Dunovský, Jiří., et al. Sociální pediatrie. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 99. ISBN 80-7169-254-9

Biologické potřeby zahrnují řádnou výživu, dostatek tepla, čistotu apod. Po uspokojení těchto potřeb přicházejí ke slovu **potřeby psychické**, mezi které patří například potřeba jistoty, dostatečného přísunu vhodných podnětů, otevřené budoucnosti, vědomí vlastní identity apod. S psychickými potřebami mají velmi úzkou souvislost také **potřeby sociální**, jako je potřeba lásky a bezpečí, potřeba akceptace dítěte takového, jaké je apod. Na vrcholu pomyslné pyramidy stojí **vývojové potřeby**, které jsou akutní až po řádném uspokojení všech předešlých potřeb. Vývojové potřeby zahrnují motivaci a další následné činnosti, kterými se lidský jedinec sám rozvíjí. S postupujícím vývojem dítěte se charakter potřeb neustále mění.⁴⁶

„Vnější znaky rodiny jsou z hlediska dítěte málo důležité. Jeho rodina může a nemusí být tam, kde se o jedno dítě stará několik dospělých nebo kde se jedna dospělá osoba stará o několik dětí. Dítě může zažívat dobrodiní rodinné výchovy, i když lidské společnosti, ve kterém vyrůstá, podle zákona vůbec rodinou není.“⁴⁷

⁴⁶ Lovasová, Lenka. Rodinné vztahy. In Sborník studií děti a jejich problémy. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka Bezpečí, 2005, s. 16-17. ISBN 80-239-4482-7

⁴⁷ Matějček, Zdeněk. Výbor z díla. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakl. Karolinum, 2005, s. 362.[cit.] ISBN 80-246-1056-6

„Pro dítě je totiž důležité, tzv. psychologické rodičovství, které je založené na vnitřním, psychickém, citovém přijetí dítěte. Nejedná se tedy jen o biologické rodičovství, pokud by nebylo založené na něčem víc, než je pouze potvrzení z porodnice.“⁴⁸ Aby se dítě mohlo vyvíjet po duševní a charakterové stránce v osobnost zdravou a užitečnou, potřebuje vyrůstat v prostředí vřelém, přijímajícím a citově příznivém. A takovým prostředím by především měla být rodina.

Rodina v každém případě nemá při péči o prospěch, ochranu, výchovu a vzdělání dítěte monopol. Svou roli dále hraje škola, kamarádi, přátelé, zaměstnání apod.⁴⁹ V naší společnosti nesmíme zapomenout ani na masmédiá, které velkou měrou spolupůsobí či konkurují při výchově dítěte. Výchozím krokem k rozpadu rodičovského monopolu na všestranný rozvoj dítěte je jeho první svěření do péče mateřské školy.⁵⁰

Avšak rodina má přece jen jedinečné a výsadní postavení v několika směrech:

- jen ona stojí na začátku a má tak možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích,
- nejpřirozeněji a nejvydatněji může uspokojovat základní psychické potřeby dítěte,
- je modelem mezilidských vztahů, které si dítě ponese dál do života a jímž bude poměřovat všechny vztahy další, do kterých samo vstoupí.⁵¹

Rodinné prostředí ovlivňuje výchovu a socializaci dítěte celou řadou svých aspektů. Jedná se přitom jak o *aspekty vztahové* (struktura rodiny, její úplnost či neúplnost, přítomnost sourozenců, prarodičů, interakce a komunikace mezi jejími členy navzájem a mezi rodinou a širším okolím apod.), tak i *aspekty materiální* (vybavení rodinného prostředí a s tím spojená podnětnost) a také *aspekty sociálně – kulturní* (vzdělání rodičů, povaha zaměstnání rodičů a další aspekty reprezentující společenskou

⁴⁸ Matějček, Zdeněk. Co děti nejvíc potřebují. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 15. [cit.] ISBN 80-7178-006-5

⁴⁹ Matějček, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 16. ISBN 80-85282-83-6

⁵⁰ Možný, Ivo. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 144. ISBN 80-86429-05-9

⁵¹ Matějček, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 16. ISBN 80-85282-83-6

vrstvu). Všechny tyto momenty vstupují do nitra dítěte a ovlivňují přímo či nepřímo jeho hodnoty, postoje a modelují jeho vzorce chování.⁵²

Na základě badatelského úsilí se prokázalo, že čím je rodina slabší (neúplná, s „mizejícím otcem“, s kulturním a ekonomickým deficitem apod.), tím povrchněji dítě roztvíjí a tím snadněji ztrácí vliv na dítě. Na její místo pak vstupují média a vrstevnická skupina, která se v pubertě stává pro dítě zástupnou rodinou.⁵³

V rodině ovšem nedochází pouze k uspokojování potřeb dítěte ze strany rodičů. Toto platí i obráceně, jelikož *dítě zároveň uspokojuje potřeby svých rodičů*: přináší spoustu nových podnětů, umožňuje získat rodičům zkušenosti jinak nezískatelné, dává jim pocit jistoty v citovém přilnutí dítěte k nim. Dále jim dává vědomí vlastní společenské hodnoty a užitečnosti, přináší do jejich života nové výhledy, otvírá před nimi budoucnost. Dítě rodičům umožňuje, aby v něm překročili svůj osobní čas.

Výchovu dítěte ovšem charakterizuje i určité citové napětí. Rodiče při výchově prožívají zklamání a starosti, rozčilují se, vyčítají dítěti i sobě, odpouštějí, někdy i rezignují a vzdávají se. Tyto reakce rodičů ovšem svědčí o jejich rodičovském vztahu k dítěti a o jejich „angažovanosti na jeho osudu“.⁵⁴

3.3 Výchova dítěte v rodině úplné a neúplné

Zárukou kvalitní výchovy není fakt, jestli dítě žije v úplné nebo neúplné rodině. Plně fungující úplná rodina je samozřejmě ideální - dítě vyrůstá v prostředí hlubokého porozumění, důvěry a náklonnosti. Ovšem praxe naznačuje, že mnoho úplných rodin zdaleka neplní předpoklady pro harmonický rozvoj dítěte a že mnoho rodin neúplných je svou funkcí předčí. Úplnost rodiny v žádném případě není zárukou správné výchovy dítěte, znamená však lepší výchovné předpoklady.

Výchova dítěte pouze jedním rodičem je podstatně náročnější a musí počítat i s nebezpečím, jakým je například absence role otce nebo matky v rodině, pracovní

⁵² Procházka, Miroslav. Sociální pedagogika. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 102. ISBN 978-80-247-3470-5

⁵³ Možný Ivo. Rodina a společnost. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 168. ISBN 80-86429-58-X

⁵⁴ Matějček, Zdeněk. Výbor z díla. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakl. Karolinum, 2005, s. 362. ISBN 80-246-1056-6

přetížení vychovávajícího rodiče apod. Osamělý rodič nemá možnost se podělit o starosti a radosti spojené s výchovou, rozdělit si každodenní péči o dítě. Absence jednoho z rodičů se projeví v závislosti na věku a pohlaví dítěte. Chlapec obecně v rodině postrádá otce a dívka matku. Je to způsobeno tím, že dítě často nemá v bezprostřední blízkosti vzor (osobu stejného pohlaví), od kterého by se učilo svým rolím a hrozí mu tak, že si nebude moci vytvořit představu o svém příštím partnerovi.

Dalším činitelem ovlivňujícím vývoj vnitřních vztahů v neúplné rodině jsou okolnosti, za kterých ke ztrátě rodiče došlo (rozvod, úmrtí, vězení apod.) Zvládne-li rodič nelehký úkol vychovat dítě sám, je velká možnost, že z dítěte vyroste silná osobnost, která umí přijímat neúspěchy a je iniciativnější a houževnatější, jelikož nevyrostla v dokonalém pohodlí a blahobytu a umí si vydobýt své místo na zemi.

Absence rodiče jako výchovného činitele se projevuje i v těch rodinách, které jsou sice úplné, ale kde jeden z rodičů (zpravidla otec) pracuje mimo bydliště a domů dojíždí pouze na víkend. Od tohoto rodiče hrozí riziko nejednotnosti výchovy, neboť takový rodič bude chtít dětem svou nepřítomnost vynahradit, např. povolením nastavených hranic, nedůsledností a rozmazlováním vůbec.

Negativní vlivy neúplné rodiny (rodiny bez otce nebo matky) ovšem mohou být zmírněny nebo úplně odstraněny tehdy, dojde-li rychle a kvalitně k náhradě právě chybějícího rodiče. Nemusí se přitom nutně jednat o sexuálního partnera otce nebo matky. Role chybějícího rodiče se může ujmout některý z nejbližších příbuzných, např. jeden z prarodičů.⁵⁵

Nejčastějším případem osamoceního rodičovství je rozvedená žena žijící se svým nezletilým dítětem. Jen asi v 10 % rodin s jedním rodičem je v čele muž. Vysoký nárůst počtu osamocených rodičů (v důsledku zvýšení počtu dětí narozených mimo manželství, vysoké rozvodovosti a nízké sňatečnosti) se stává závažným sociálním problémem, mnohdy ovšem podceňovaným. Tento problém se, v podobě psychické, případně ekonomické zátěže, může přenášet i do další generace. Osamocení rodič v neúplné rodině je – na rozdíl od úplné rodiny – častěji ohrožen nezaměstnaností, nedostatečným přístupem k přiměřenému bydlení, sociální izolací, chudobou, sociálním

⁵⁵ Szemeková, Daniela. Osamělý vychovatel. [online]. Dostupné z: <http://www.vychovadeti.cz/osamely.htm> [cit. 2012-02-29]

vyloučením apod.⁵⁶ Dítě vyrůstající v neúplné rodině je často ohroženo v tělesném vývoji, má horší výsledky ve škole, častěji se dopouští trestné činnosti, stává se obětí drog apod. Často také obtížněji zakládá novou rodinu, více se rozvádí a jeho manželství je komplikovanější.⁵⁷

⁵⁶ Kodymová, Pavla. Kolářková, Jana. In Matoušek, Oldřich., et al. Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 44-45. ISBN 80-7367-002-X

⁵⁷ Matoušek, Oldřich. Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 14. ISBN 80-7178-121-5

4. Problémy současné rodiny

Rodina je vnímána jako velice křehká a velmi významná instituce již velmi dlouho. Pro zdravý vývoj svého jedince má nesmírný význam a plní v tomto kontextu široké spektrum funkcí a rolí. Právě pro tyto funkce a role je rodina vnímána jako naprosto unikátní prostředí. Význam rodiny je vyjádřen také tím, že společnost rodinu bere pod svou ochranu a vyjadřuje tento svůj postoj formálně i fakticky v podobě zákona o rodině. Žádná jiná přirozeně existující sociální instituce takovou oporou nedisponuje.

Rodina ovšem v současné době prochází hlubokou proměnou, která negativně postihuje vztahy uvnitř rodiny a mění funkčnost rodiny jako instituce. Řada autorů se snaží vysvětlit současnou situaci v rodině jako její krizi. Zdůvodňují to nepříznivou ekonomickou situací mladých rodin, nezaměstnaností, vysokou rozvodovostí, zvyšujícím se počtem dětí mimo manželství, nárůstem počtu neúplných rodin, zvyšujícími se počty týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí v rodině, vysokou sebevražedností dětí a mladistvých, kriminalitou, agresivitou a dalšími patologickými jevy ve společnosti.

Krise rodiny zasahuje především oblast rodinných funkcí a projevuje se tím, že stále méně rodin je schopno udržet v souladu své jednotlivé úkoly a poslání a realizovat je ve své každodennosti.⁵⁸ Z tohoto hlediska již v 80. letech J. Dunovský vysledoval čtyři typy rodin, kdy analyzoval funkčnost rodiny ve vztahu k výchově dítěte:

1. Ve **funkční rodině** je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Takových rodin je běžné populaci většina, až 85 %.
2. V **problémové rodině** se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém a vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto problémy vlastními silami řešit či kompenzovat za případné jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. Těchto rodin se v populaci vyskytuje okolo 12 – 13 %.

⁵⁸ Procházka, Miroslav. Sociální pedagogika. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 101 a 112. ISBN 978-80-247-3470-5

3. V **dysfunkční rodině** se již vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které již bezprostředně ohrožují rodinu jako celek a také vývoj a prospěch dítěte. Tyto problémy již rodina není schopna zvládnout sama a je nutné učinit řadu opatření zvenčí, známých pod pojmem sanace rodiny. Zde je velmi obtížné rozhodnout, do jaké míry podporovat takovou rodinu ve výchově a péči a od kdy se postavit v zájmu dítěte proti ní. Těchto rodin se v populaci vyskytuje asi 2 %.
4. V **afunkční rodině** jsou poruchy tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a závažným způsobem tak škodí dítěti, nebo jej dokonce ohrožuje v samotné existenci. Sanace takové rodiny je zbytečná a jediným řešením, které dítěti může prospět, je vzít ho z této rodiny a umístit do rodiny náhradní. V populaci se vyskytuje asi 0,5 % takových rodin.⁵⁹

Problémy v rodině a s rodinou spojené jsou staré tak, jak lidstvo samo. Vždy byly, jsou a budou. I dnešní rodina se potýká s velkým množstvím problémů, které na sebe navzájem navazují a navzájem se prolínají, takže je není možné od sebe striktně oddělit. Ve své diplomové práci problémy současné rodiny rozdělím na **demografické, sociálně ekonomické a další (ostatní) problémy**.

4.1 Demografické problémy

4.1.1 Bezdětnost a klesající porodnost

Od 90. let 20. století velmi vzrostl počet kvalifikovaných žen. Ženy, kterým na jejich povolání a nepřerušené kariéře opravdu záleželo a záleží, se stále častěji rozhodují pro bezdětnost. Tlak na zvyšování produktivity a neustále stoupající soutěživost v globalizující se ekonomice, velmi zúžil prostor pro kombinaci zaměstnání s mateřstvím. V naší společnosti došlo k výraznému poklesu porodnosti. Není to ani

⁵⁹ Fischer, Slavomil., Škoda, Jiří. Sociální patologie. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 143. ISBN 978-80-247-2781-3

tím, že by ženy, které se pro rodičovství rozhodly, měly jen jedno dítě. Je to spíše tím, že přibylo párů, které se rozhodly pro celoživotní *bezdětnost*.⁶⁰

Ne každá bezdětnost je dobrovolná, roste počet neplodných párů, které mít děti nemohou i když by velmi chtěli. Většina žen vnímá mateřství a výchovu dětí jako své životní poslání a když se jim najednou dlouhodobě nedaří otěhotnět nebo donosit zdravé dítě, nastupuje u nich silný stres. Ten má potom vliv na jejich sebehodnocení. U žen, které nemohou mít dítě, se objevují pocity méněcennosti, deprese, pocit ztráty životního smyslu a celkové prázdnoty apod. Bezdětnost se může negativně odrazit i v jejich partnerském životě a ovlivňuje i sexuální život páru. Pro pár bývá obvykle velmi těžké se vyrovnat se skutečností, že z nejrůznějších důvodů nemohou mít dítě. Některé páry se s touto nepřízní vyrovnávají prostřednictvím adopce nebo pěstounské péče, kdy přijímají do výchovy cizí dítě (nebiologické) a alespoň takto se promění ve spokojený rodičovský pár.⁶¹

Pokles porodnosti není v naší společnosti žádným novým jevem. Trvalý pokles začal již v 60. letech 20. století, mimo výjimku, kterou tvořila léta baby-boomu v letech 1973-1978. Vysokoškolsky vzdělané ženy si zpravidla pořízují pouze jedno dítě, což jim vytváří příznivější podmínky pro jejich další profesionální růst. Ženy s nižším vzděláním než vysokoškolským zůstávají více u modelu vícedětných rodin (nejčastěji 2 děti).⁶²

Reprodukční aktivita v rodinách se snižuje se zavedením antikoncepce, kdy ustupuje živelná reprodukce a prosazuje se reprodukce plánovaná. Dalším důvodem ke snižování reprodukční aktivity jsou nepříznivé životní podmínky pro velký počet dětí, zejména v malém bytě ve městě, kdy rodiče větší počet dětí ani nechtějí.

⁶⁰ Možný, Ivo. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 167. ISBN 80-86429-05-9

⁶¹ Vondráčková, Petra. Bezdětnost – volba i osud. [online]. Dostupné z: <http://www.babyweb.cz/Clanky/a2328-Bezdetnost-volba-i-osud.aspx> [cit. 2012-03-10]

⁶² Padrnos, Jaroslav. In Veselá, Renata., et al. Rodina a rodinné právo. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 43. ISBN 80-86432-48-3

Prudce se snižující reprodukce a zlepšující se zdravotní a sociální péče o dospělé a staré osoby, a tak snižující se úmrtnost, vedou k tzv. **negativní populační bilanci** – porodnost je nižší než úmrtnost.⁶³

Tím, že se v rodině snižuje počet členů, klesá také počet a intenzita vzájemných vazeb. Rodina je pak celkově labilnější a citlivější na jakékoliv vnitřní otřesy. Neexistující vnější ukotvení v širších společenských vazbách má za následek, že jakékoliv rodinné problémy rodinu „vychylují“ z rovnováhy a situace se může velmi rychle změnit ve stav ohrožující celkovou stabilitu, což může vést až k rodinnému rozvratu.⁶⁴

Dospět k rozhodnutí (manželů, partnerů) mít dítě ovšem není vždy jednoduché a přináší i řadu obětí, které musí budoucí rodiče podstoupit:

- **narození dítěte je zásahem do kariéry** (matce nebo otci na rodičovské dovolené hrozí ztráta kontaktu s vývojem jejich profese, vydobytá pracovní pozice je dána všanc konkurentovi apod.),
- **s narozeným dítětem se mění způsob života** (změní se volný čas a aktivity s ním spojené, nepřenositelná odpovědnost za vlastní dítě potlačí dosavadní představu o vlastní svobodě, v níž každý ručí jen sám za sebe apod.),
- **dítě je zásahem do osobní ekonomiky** (narůstají životní náklady, častá diskriminace matek, které se snaží si najít částečný pracovní úvazek při souběžné výchově dítěte apod.),
- **narození dítěte je vnímáno jako hrozba pro stabilitu vztahu s partnerem** (mít dítě je nevratné rozhodnutí a při chybách, které se následně odehrají, hrozí rozvrácení dosavadních vztahů mezi mužem a ženou),
- **narození dítěte je výchovným i zdravotním rizikem** (těhotenství i porod je těžkou fyzickou zkouškou ženy a mít zdravé dítě není samozřejmostí; další problém je i starost o výchovu dítěte, zda ho rodiče budou schopni vychovat tak, aby před ním jednou obstáli).⁶⁵

⁶³ Dunovský, Jiří., et al. Sociální pediatrie. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 96. ISBN 80-7169-254-9

⁶⁴ Kraus, Blahoslav. Rodina v proměnách společnosti. In Sborník příspěvků z konference. Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2010, s. 26. ISBN 978-80-7399-888-2

⁶⁵ Procházka, Miroslav. Sociální pedagogika. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 103. ISBN 978-80-247-3470-5

Přes všechny tyto problémy je žádoucí, aby stát i ostatní instituce podporovali plození dětí, jelikož nízká porodnost je v naší společnosti velmi znepokojivým trendem. Počty starých lidí v populaci strmě narůstají a počty narozených dětí už nestačí populaci reprodukovat.⁶⁶ Pokud se naše společnost nedokáže reprodukovat, tak rovněž nedokáže uživit občany v penzijním věku. Při současném poklesu porodnosti má u nás kolem roku 2020 dojít k takové situaci, kdy už jen dva ekonomicky aktivní občané budou muset uživit jednoho důchodce.⁶⁷

Při současném způsobu a stylu informací se dozvídáme více o problémech dnešní rodiny než o jejích kladech. Tento nevhodný způsob ovlivňuje postoje nejen k početným rodinám, ale i k rodině jako takové.

Početnější rodina má samozřejmě své *nevýhody*. Prvně jsou to horší ekonomické podmínky a malá podpora státu. V současné době je pro rodiče výhodnější mít jedno nebo dvě děti. Rodiče v početnější rodině mají méně času na jednotlivé děti. Méně času je zároveň i na společné akce, jelikož je nutné více času věnovat zajištění funkce rodiny a jejím potřebám. V rodině vzniká rovněž více konfliktních situací. Matka má větší zátěž v péči o děti a rodinu a často jí tak zbývá méně času na vlastní odpočinek. Dalším problémem může být méně prostoru v bytě nebo domě pro vlastní soukromí, jelikož se dvě i více osob často dělí o jednu místnost.

Výhody početné rodiny ale jsou naštěstí mnohem větší než *nevýhody*. Jednak je to plnější život dětí i rodičů. Dávají si více lásky a stejnou měrou dostávají zpět. Prožívají větší radost a více se dělí o svoji bolest. Děti se od malička učí nesobeckosti, kamarádství, vzájemné pomoci, sebepoznávání, vzájemnému soužití, diplomacii, samostatnosti, umění naslouchat i sdílet se, učí se řešit konflikty, vzájemná nedorozumění apod. Učí se zvládnout životní krize s ohledem na druhé, za podpory ostatních členů rodiny – nikdo není sám. Větší věkové rozdíly u dětí udržují rodiče „stále duševně mladé“.⁶⁸

⁶⁶ Matoušek, Oldřich., Pazlarová, Hana. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 48. ISBN 978-80-7367-739-8

⁶⁷ Matoušek, Oldřich. Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 14. ISBN 80-7178-121-5

⁶⁸ Bačovský, František. Výhody a nevýhody početné rodiny. In Sborník přednášek a abstrakt manželství, rodina a etika. Brno: Hippokrates, 2004, s. 7.

4.1.2 Klesající sňatečnost

Manželský život se stal nestálým a křehčím. Sňatek už není tou institucí, která znamená počátek společného života a současně jeho ochranu. Současná doba je charakterizována větším ovládním vlastního osudu, který usnadňují současné podmínky, např. rozvoj antikoncepce, možnost dobrovolného přerušování těhotenství apod.

Převládá hodnotový systém, který vyzdvihuje autonomii a snižuje hodnotu materiálního a symbolického dědictví. Soužití v nesezdaném páru je oceňováno více, je chápáno jako méně rigidní forma soužití, která lépe vyhovuje individuální požadavkům. Šťastné manželství je dnes méně přitažlivým ideálem, důležité je, aby byl člověk šťastný sám za sebe.⁶⁹

V důsledku výrazného úbytku legitimně založených rodin sílí trend partnerského soužití bez uzavření sňatků a přibývá tak také dětí narozených mimo manželství. Změny intenzity sňatečnosti jsou důsledkem odkladu vstupu do manželství projevujícím se zvyšováním průměrného věku při prvním sňatku. K odkládání vstupu do manželství dochází také v souvislosti se snahou vybudovat si a udržet jisté pracovní postavení, obstát v konkurenci a finančně se zajistit.⁷⁰

„Manželé z vyšších sociálních tříd dávají větší váhu osobní autonomii, protože se pohybují snadněji i v jiných prostorech – hlavně v pracovní sféře – kde dosahují uznání. Naproti tomu dělníci a úředníci volí spíše rodinné či manželské normy, protože jejich manželský pár je jednak důležitým místem „elaborace smyslu a vlastního statusu“, jednak také nedisponují tolika prostředky, aby „si vypracovali a prosadili alternativní poznatky o rodině a jejím fungování“ a zůstávají tak více závislí na historicky převládajících vymezeních rodiny.“⁷¹

⁶⁹ Singly, Francois de. Sociologie současné rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, s. 88, 91. ISBN 80-7178-249-1

⁷⁰ Kraus, Blahoslav. Rodina v proměnách společnosti. In Sborník příspěvků z konference. Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2010, s. 21. ISBN 978-80-7399-888-2

⁷¹ Singly, Francois de. Sociologie současné rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, s. 94. [cit.] ISBN 80-7178-249-1

4.1.3 Rozvodovost a syndrom zavrženého rodiče

Historie lidstva ukazuje na velkou proměnlivost norem a vzorců chování. Velmi často také platily odlišné normy pro muže i ženy, kdy zpravidla překročení normy u ženy bylo přísněji postihováno, zejména pokud se týkalo nevěry. Na počátku našich kulturních dějin Starý zákon sankcionoval v takovém případě zrušení manželství i ukamenováním ženy. Jako mírnější řešení pak byl její prodej nebo postoupení jinému muži nebo i její zapuzení. Teprve s institucionalizací vztahu mezi rodiči byly podmínky zániku manželství přísně vymezeny a zformovány ve zvykovém a později v psaném právu.

Kanonické právo katolické církve, jež u nás po staletí vytvářelo právní rámec manželství a rodinného chování, je orientováno na stabilitu a posvátnost manželského svazku. Je opřeno o chápání manželství jako svátosti, garantované transcendencí Boží vůle: „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“. Katolická církev tak rozvod nemohla připustit. Nový sňatek umožňovala pouze rozluka, jež měla právní následky obdobné jako u dnešního rozvodu. Tu však povoloval jen papež a později někteří biskupové, ovšem činili to velmi výjimečně.⁷²

Současný právní řád je v regulaci zániku manželství samozřejmě daleko liberálnější než normy církevního práva. Rozvedení muži i ženy smí uzavírat nový sňatek. Zákon připouští rozvod na návrh jedné strany, a dokonce proti odporu druhé, v manželství nezná pojem „manželských povinností“ ve smyslu sexuálního styku mezi manželi, nevěra není sama o sobě právním důvodem k rozvodu.⁷³

Obzvláště dnešní mladá generace bere rozvod běžně zakomponovaný do rodinného života, který má sloužit jako „pojistka“ případného neúspěchu. Rovněž sílí názor, že dítě nemusí vyrůstat v úplné rodině, v důsledku čehož dochází k častějším opakovaným soužitím a tím i ke „střídání“ rodičů. Při častém střídání rodičů je ovšem

⁷² Možný, Ivo. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 172-173. ISBN 80-86429-05-9

⁷³ Možný, Ivo. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 175. ISBN 80-86429-05-9

riziko ohrožení rozvoje dětské osobnosti mnohonásobně větší, jelikož dopady rodinných rozvratů odnášejí vždy a především děti.⁷⁴

Všeobecně se předpokládá, že společnost má zájem na manželství jako na svazku co nejtrvalejším. Soud tedy přistupuje k rozvodu manželství jen ve „společensky odůvodněných případech“, které stanoví zákon (vztahy mezi manželi jsou tak vážně rozvráceny, že manželství neplní svůj společenský účel, což je podle zákona založení rodiny, vytváření zdravého rodinného prostředí, výchova dětí a vzájemná pomoc a podpora manželů). Příčiny rozvratu manželství mohou spočívat v chování manželů (nevěra, násilí ve vztahu apod.), ale mohou mít i objektivní povahu (choroba jednoho z manželů, neplodnost, impotence, frigidita apod.). Míru zavinění na rozvodu soud nezjišťuje, ale může k ní přihlídnout při rozhodování o svěření dětí do výchovy.⁷⁵

Mezi prediktory rozvodu můžeme zařadit:

- *Socioekonomický status* – nejčastěji se uvádí ve třech proměnných: vzdělání, povolání a příjem.
- *Věk vstupu do manželství* – sňatek uzavřený před dosažením 19 let je nejsilnějším prediktorem neúspěšnosti manželství a negativně ovlivňuje profesionální šance snoubenců. Ztížená (příp. narušená, nebo zastavená) profesionální příprava nejen snižuje socioekonomické zařazení snoubenců, ale poškozují i jejich všeobecný kulturní kapitál. Velmi mladí manželé jsou také vesměs mentálně a osobnostně nezralí a mají v manželství nepřiměřená očekávání.
- *Etnicita a rasa* – socioekonomické tlaky, vysvětlené rasovou diskriminací, vedou k nižšímu socioekonomickému statu, jenž zvyšuje fertilitu – zejména počet nechtěných, nemanželských a adolescentních těhotenství.
- *Děti* – už podle lidové moudrosti se říká, že děti drží manželství pohromadě, bezdětná manželství se snadněji rozpadají.
- *Doba trvání manželství* – čím déle manželství trvá, tím stoupá pravděpodobnost, že vydrží i nadále.

⁷⁴ Kraus, Blahoslav. Rodina v proměnách společnosti. In Sborník příspěvků z konference. Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2010, s. 21. ISBN 978-80-7399-888-2

⁷⁵ Možný, Ivo. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 175. ISBN 80-86429-05-9

- *Srovnání město x venkov* – městské populace se rozvádějí více než populace venkovské.
- *Vliv náboženství* – náboženské vyznání manželů má vliv na stabilitu jejich sňatku. Platí to napříč celým světem. Katolíci se rozvádějí méně než protestanti, ale ti zase méně než ateisté. Nejpevnější manželství mají ortodoxní židé.
- *Dědičnost rozvodovosti* – děti z rozvedených manželství mají o něco zvýšenou pravděpodobnost vlastního rozvodu. Toto je ale silně ovlivněno i věkem, kdy se rodiče rozvedli a také pohlavím dítěte.
- *Pořadí manželství* – čím více opakovaných manželství, tím větší náchylnost k rozvodu.⁷⁶

Rozvod manželství a rozpad rodiny představují jedno z nejsvízelnějších období a to nejen pro přímé účastníky rozvodu (rodiče a jejich děti). Rozvodem trpí celá širší rodina. Rozvod má aspekty sociální, etické, právní, emoční a psychologické. Je to období naplněné stresem a frustrací důležitých lidských potřeb a zároveň je to období, jehož důsledky mohou ovlivňovat účastníky rozvodu po celý další život.⁷⁷

Dítě je poškozováno každou formou rozpadu rodiny, rozchodem rodičů, jejich rozvodem, a to bez ohledu na věk, ve kterém se nachází. Ve vývoji dítěte neexistuje období, ve kterém nemá rozvod rodičů na dítě vliv.⁷⁸ Rozvodem dochází k rozpadu důvěrně známého prostředí bezpečí a jistoty, ačkoli dítě tuto jistotu nadmíru potřebuje. Dítě se ještě nedokáže samo dostatečně zorientovat a dochází tak u něho ke vzniku pocitu křivdy a rozčarování, který se poté promítá i do utváření jeho životních hodnot.⁷⁹

V souvislosti s rozvodem můžeme hovořit o 3 stádiích:

- **Manželský (rodinný) nesoulad** – méně či více závažné rozpory se sníženou schopností partnerů najít vhodné kompromisy a rozpory tak vyřešit. Nesoulad je mezi partnery velmi častý.

⁷⁶ Možný Ivo. Rodina a společnost. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 220-224. ISBN 80-86429-58-X

⁷⁷ Matějček, Zdeněk., Dytrych, Zdeněk. Krizové situace v rodině očima dítěte. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002, s. 39. ISBN 80-247-0332-7

⁷⁸ Dytrych, Zdeněk. In Dunovský, Jiří., et al. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1995, s. 152. ISBN 80-7169-192-5

⁷⁹ Fischer, Slavomil., Škoda, Jiří. Sociální patologie. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 144. ISBN 978-80-247-2781-3

- **Manželský (rodinný) rozvrat** – podstatnější postižení některé ze základní rodinné funkce nebo funkcí. Rozvrat může být akutní nebo dlouhodobý. Může přejít v rozvod.
- **Rozvod** – formálně právní ukončení manželského svazku dvou jedinců, krajní řešení rozvratu manželství. Rozvod je na rozdíl od rozvratu manželství *deklarován* (byl podán návrh na rozvod, proběhlo rozvodové řízení). Do původně výlučně rodinných problémů tak vstoupily úřední instituce (soudy, právní poradny, orgán sociálně právní ochrany dětí apod.).⁸⁰ Vedle rodin s rozvedenými manžely existuje také značné množství nepříliš dobře zjištěných rodin, které žijí v trvalém rodinném rozvratu s výrazným narušením rodinných funkcí, ale které o rozvod z nejrůznějších důvodů nepožádají. V tomto případě se někdy hovoří o rozvodu *nedeklarovaném*.⁸¹

„Rozvod by v lepším případě neměl znamenat rozchod dvou nepřátel. Měl by být spíše cestou k trvalému odloučení dvou partnerů, kteří zodpovědně došli k poznání, že další prodlužování soužití by bylo jen zbytečnou traumatizací.“⁸²

V České republice se počet rozvodů ustálil kolem hodnoty 30 tisíc za rok, ovšem při stále klesajícím počtu sňatků. V současné době se u nás rozvádí polovina uzavřených manželství. Více návrhů na rozvod podávají obvykle ženy než muži. Počet rozvádějících se manželství je zhruba stejný, jako počet dětí v těchto manželstvích.⁸³ Nejnižší rozvodovost u nás mají ty kraje, ve kterých je tradičně nejsilnější katolická forma křesťanství – jižní Morava a jižní Čechy.⁸⁴

V závislosti na době trvání manželství se největší rozvodovost vyskytuje po čtyřech letech manželství, kdy je třeba k této době ovšem připočítat roky

⁸⁰ Matějček, Zdeněk. Děti, rodina a stres. 1. vyd. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR a Psychiatrické centrum Praha, nakl. Galén, 1994, s. 134. ISBN 80-85824-06-X

⁸¹ Matějček, Zdeněk., Dytrych, Zdeněk. Krizové situace v rodině očima dítěte. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002, s. 40. ISBN 80-247-0332-7

⁸² Šmolka, Petr., Mach, Jan. Manželská a rodinná trápení. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 95. [cit.] ISBN 978-80-7367-448-9

⁸³ Uhlíková, Šárka. In Matoušek, Oldřich., et al. Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 57. ISBN 80-7367-002-X

⁸⁴ Matoušek, Oldřich. Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 15. ISBN 80-7178-121-5

předmanželského soužití s partnerem.⁸⁵ Rozvádějí se ovšem i manželství po mnoha letech trvání. Rozvody manželství, které trvaly alespoň 25 let, tvoří téměř 10 % všech rozvodů.⁸⁶

Syndrom zavrženého rodiče

V souvislosti s rozvodem a spory o další výchovu dítěte úzce souvisí tzv. syndrom zavrženého rodiče (SZR). „Syndrom zavrženého rodiče je porucha vznikající primárně v souvislosti s rozvodovými spory o další výchovu dítěte. Hlavním projevem tohoto syndromu je kampaň dítěte proti rodiči s cílem jej degradovat, kampaň, k níž dítě nemá žádné opodstatnění. SZR je výsledkem kombinace indoktrinace programujícího rodiče a vlastních příspěvků dítěte ke zlořečení rodiče druhého.“⁸⁷

Výraznou roli hraje fakt, že dítě často není na takové kognitivní a emocionální úrovni, aby bylo schopno rozlišit, co ve výrocih programujícího rodiče je a není pravda. Vliv má také rodičovská autorita a tendence dítěte přijímat výroky rodičů jako pravdivé a nepochybovat o nich.

Mezi motivy, které programujícího rodiče k této činnosti vedou, patří například:

- *pomsta partnerovi,*
- *touha po moci,*
- *nenávist a agrese pociťovaná vůči partnerovi,*
- *potřeba plně kontrolovat situaci po rozvodu,*
- *potřeba monopolní kontroly nad dítětem a jeho aktivitami,*
- *potřeba vnějšího nepřítele ve smyslu viníka všech těžkostí,*
- *potřeba ventilovat svůj vztek, lítost,*
- *nejistota a strach, že dítě se přimkne více k druhému rodiči,*
- *neschopnost či neochota akceptovat konec manželství, případně nový vztah bývalého partnera apod.*

⁸⁵ Singly, Francois de. Sociologie současné rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, s. 111. ISBN 80-7178-249-1

⁸⁶ Možný, Ivo. Česká společnost. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, s. 45. ISBN 80-7178-624-1

⁸⁷ Gardner, Richard, Alan. In Bakalář, Eduard. Průvodce otcovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 110-111. [cit.] ISBN 80-7021-605-0

Rodič své dítě může programovat několika způsoby, například:

- *výroky o minulosti, současnosti a budoucnosti, které staví druhého rodiče do výrazně negativního světla,*
- *pomlouvání druhého rodiče a další negativní informace o druhém rodiči pronášené v přítomnosti dítěte,*
- *nedodržování dohodnutých pravidel pro návštěvy dítěte s druhým rodičem,*
- *navádění dítěte k podávání zkreslujících informací a údajů druhému rodiči apod.*

Následky syndromu zavrženého rodiče mohou být pro dítě fatální a mohou zasahovat všechny oblasti jeho života. SZR postihuje dítě v rovině sociální, emocionální, prožitkové a může mít vliv i na jeho zdravotní stav. Mezi konkrétní následky patří například:

- *ochuzení dítěte o intenzivní vztah s osobou blízkou a důležitou a ztrátu sociálních a emočních benefitů, které z takového vztahu mohou plynout (ztráta kontaktu s částí rodiny vázanou na zavrženého rodiče, zážitků s ním ...),*
- *stres, který může být trvalý nebo v těch momentech, kdy dochází ke konfrontaci se zavrhaným nebo programujícím rodičem,*
- *deformace vztahu s programujícím rodičem – dítě ho dřív nebo později poznává jako manipulujícího, nepravdivého apod.,*
- *poruchy sebevědomí a sebehodnocení, narušení vztahu k autoritám,*
- *ztráta modelu potřebného pro sociální vývoj, přijetí a rozvinutí mužské/ženské role,*
- *problémy ve vlastních partnerských vztazích, při budování vlastní rodiny a výchovy dětí apod.⁸⁸*

4.2 Sociálně ekonomické problémy

Sociálněekonomické postavení rodin s dětmi v České republice je považováno za problém. Sociálněekonomické potíže spojené se založením rodiny a výchovou dětí

⁸⁸ Krčmářová, Barbora. In Sborník studií dětí a jejich problémy II. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka Bezpečí, 2007, s. 99-100, 107. ISBN 978-80-254-1372-2

jsou – společně s některými změnami v životním stylu – často spojovány s prudkým poklesem porodnosti, který česká společnost zaznamenala v 90. letech 20. století. Vážnou překážku pro možnost založit si rodinu představuje hlavně problém bydlení, které je, zejména pro mladé lidi s nižšími příjmy a bez velkého finančního zázemí ve formě životních úspor či majetnějších rodičů, těžko dostupné. Nezaměstnanost mezi mladými lidmi (asi do 30 let jejich věku) je už od první poloviny 90. let 20. století velmi vysoká.

Objektivní překážkou jsou i značné finanční náklady spojené s dětmi a jejich výchovou. U malých dětí jsou sice většinou přímé náklady o něco nižší, ale na druhou stranu v tomto úseku života bývá i úplná rodina obvykle odkázaná jen na jediný příjem z ekonomické aktivity, protože jeden z rodičů, většinou matka, zůstává s dítětem či dětmi doma a je ekonomicky neaktivní. Sociální dávky spojené s porodem a mateřskou dovolenou jsou podstatně nižší než samotný příjem z ekonomické aktivity. S rostoucím věkem dítěte se pak přímé náklady na jeho výživu, oblečení, vzdělání, osobní aktivity atd. výrazně zvyšují.⁸⁹

4.2.1 Chudoba, zadlužení rodin a bytová problematika

Problém *chudoby* sužuje lidskou existenci od jejího samého vzniku. Jde o jev přítomný i v současné době a to nejen v rozvojovém světě, ale také v zemích, které se řadí mezi špičku nejvyspělejších zemí naší planety.⁹⁰

„Chudobu lze obecně vymezit jako stav, kdy lidé nejsou schopni uspokojovat své základní životní potřeby v míře, kterou společnost v dané době uznává jako minimální či nezbytně nutnou. Je to stav, kdy lidé nejsou schopni získat vlastními silami prostředky k tomu, aby zajistili vlastní existenci. Chudoba je především důsledkem nerovného přístupu k příjmům a k bohatství.“⁹¹

Za zdroj chudoby se obecně považuje nezaměstnanost, nízký příjem ze zaměstnání, nízké vzdělání a nedostatečná úroveň vlastních zdrojů.⁹²

⁸⁹ Červenka, Jan. In Hamplová, Dana., et al. Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 271 – 272. ISBN 80-7330-082-6

⁹⁰ Krebs, Vojtěch., et al. Sociální politika. 4. vyd. Praha: ASPI, 2007, s. 104. ISBN 978-80-7357-276-1

⁹¹ Krebs, Vojtěch., et al. Sociální politika. 4. vyd. Praha: ASPI, 2007, s. 131.[cit.] ISBN 978-80-7357-276-1

⁹² Matoušek, Oldřich., Pazlarová, Hana. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 81. ISBN 978-80-7367-739-8

Chudoba není problematická jen v souvislosti se sníženým životním standardem, ale ovlivňuje zároveň proces socializace jedince, jeho chování a postoje, místo ve společnosti apod.⁹³ Nedostatek financí a špatná ekonomická situace v rodině vede k pocitům úzkosti, k ohrožení základních rodinných potřeb, v důsledku čehož může solidarita mezi partnery prudce selhávat a některý z partnerů může začít hledat své vlastní východisko z takové situace, bez ohledu na celou rodinu.⁹⁴ Problémem v rodině nemusí být pouze nedostatek finančních prostředků, ale i malá nebo žádná zkušenost s hospodařením s těmito prostředky a vedením domácnosti.⁹⁵

V posledních letech rovněž neustále stoupá problematika *zadlužení rodin*. Na rodiny útočí ze všech stran „výhodné nabídky“ k nejrůznějším nákupům, kdy současně jsou vybízeny k tomu, aby „koupily nyní a zaplatily potom“. Mnoho rodin těmto nabídkám podléhá. Roste hlavně zadluženost nízko a středně příjmových domácností, jelikož tyto domácnosti jsou velmi citlivé na jakékoli změny osobní a společenské situace a splácení úvěrů pro ně často představuje značnou zátěž. Zároveň u nízko a středně příjmových domácností došlo k poklesu tvorby úspor. Velká skupina domácností se tak dostává do obtížně řešitelných finančních problémů.⁹⁶

Zadlužení českých domácností u bank a finančních institucí dosáhlo na konci listopadu 2010 jednoho bilionu korun. Život na dluh a expanze úvěrů je výrazem měnícího se životního stylu českého obyvatelstva, který potvrzuje, že Česká republika i v tomto parametru dohání západoevropské země.⁹⁷

Se sociálně ekonomickou situací v rodině je pochopitelně spojena i problematika *bydlení*. V současné době je u nás sice dostatek volných bytů (starší i novější zástavby), ale zejména mladé rodiny si je nemohou, pro nedostatek finančních prostředků, dovolit koupit. Z důvodu zvyšování tržního nájemného si ho někdy nemohou dovolit ani pronajmout. Mladí lidé zakládající rodiny často ještě nemají dostatečnou praxi ve svém oboru a nedosáhli potřebného finančního ohodnocení, které by jim umožnilo si byt

⁹³ Krebs, Vojtěch., et al. Sociální politika. 4. vyd. Praha: ASPI, 2007, s. 131. ISBN 978-80-7357-276-1

⁹⁴ Matějček, Zdeněk., Dytrich, Zdeněk. Krizové situace v rodině očima dítěte. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002, s. 9. ISBN 80-247-0332-7

⁹⁵ Zelená, Martina., Klégrová, Alžběta. Podpora rodiny. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 22. ISBN 80-86991-67-9

⁹⁶ Matoušek, Oldřich., Pazlarová, Hana. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 84-85. ISBN 978-80-7367-739-8

⁹⁷ Procházka, Miroslav. Sociální pedagogika. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 116. ISBN 978-80-247-3470-5

nejen koupit, ale také pokrýt veškeré náklady na provoz domácnosti.⁹⁸ Rodina je tak obvykle značně vázána na rodiče, a to někdy nejen po stránce bytové, ale i materiální a jiné pomoci.⁹⁹

4.2.2 Nezaměstnanost

„Nezaměstnaností se rozumí ztráta výdělku, vyplývající z nemožnosti získat vhodné zaměstnání osobou, která je schopná pracovat a zároveň je pro výkon práce k dispozici.¹⁰⁰

Nezaměstnanost je definována čtyřmi faktory:

- nedobrovolný charakter,
- pracovní schopnost zaměstnaného (způsobilost být zaměstnán),
- připravenost a odbornost pro výkon zaměstnání,
- aktivní hledání zaměstnání (pravidelná docházka na úřad práce).¹⁰¹

Nezaměstnanost má velký vliv na psychiku a rozvoj osobnosti člověka. Jedinec, který je nezaměstnaný delší čas, ztrácí sociální kontakt, pracovní návyky, sebevědomí a cítí se neschopný a neužitečný pro společnost. Nezaměstnaný jedinec tak může narušit i vztahy ve své rodině, vztahy s přáteli apod.

Práce má výrazný sociální charakter, uskutečňuje se v konkrétním sociálně-kulturním prostředí, vyvolává sociální důsledky a sociální interakce s jinými sociálními jevy a procesy.

Nezaměstnanost jednoho člena rodiny má vliv na celý její chod. Tento vliv může být jak pozitivní, tak negativní. Mezi pozitiva je možné zařadit vzrůst rodinné podpory a solidarity. Solidarita rodiny může nezaměstnaného podpořit a představovat zdroj jistoty,

⁹⁸ Zelená, Martina., Klégrová, Alžběta. Podpora rodiny. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 24. ISBN 978-80-7367-739-8

⁹⁹ Novák, Tomáš. Manželské a rodinné poradenství. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006, s. 62. ISBN 80-247-1316-0

¹⁰⁰ Zelená, Martina., Klégrová, Alžběta. Podpora rodiny. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 23. [cit.] ISBN 80-86991-67-9

¹⁰¹ Zelená, Martina., Klégrová, Alžběta. Podpora rodiny. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 23. ISBN 80-86991-67-9

bezpečí a lásky. Pokud rodina dobře funguje a dokáže podpořit svého nezaměstnaného člena, je pro nezaměstnaného o mnoho lehčí pokračovat v hledání zaměstnání. Sociální podpora ze strany životního partnera a potažmo celé rodiny sehrává v této náročné situaci významnou úlohu.¹⁰²

Nezaměstnanost se tedy dotýká nejen konkrétního nezaměstnaného, ale i jeho nejbližšího sociálního okolí, zejména rodiny. Pro rodinu to znamená další stres a zátěž, se kterou se musí potýkat. V žádném případě se nejedná jen o redukování materiálních potřeb rodiny.¹⁰³ Nezaměstnanost vede k narušení denních rodinných zvyklostí, mění pozici nezaměstnaného v rodině, může rozbít partnerské vztahy, ovlivnit sňatečnost i porodnost (zejména odklad), omezuje sociální kontakty rodiny apod.¹⁰⁴

Harmonická rodina se s nezaměstnaností svého člena vyrovná lehčeji. V opačném případě mohou případné konflikty a hádky vést až k rozpadu rodiny. Nezaměstnanost může být spojená také s násilnými činy v rodině a to ať už mezi partnery, tak i ve vztahu k dětem. Nezaměstnanost dále může způsobit nárůst sociálně patologických jevů v rodině, jako je například alkoholismus, užívání jiných návykových látek, gamblerství apod.

Nezaměstnanost má vliv na rodinu nejen prostřednictvím finančních těžkostí (pokles příjmů rodiny na polovinu), ale také prostřednictvím:

- *změn v sociálních vztazích a sociální izolace rodiny*
- *strukturální dezorganizace a krize rodinného systému a narušení denních návyků*
- *změn v postavení nezaměstnaného člena v rodinném systému, ztrátou jeho statusu a autority*
- *změn v rozdělení domácích prací*¹⁰⁵

¹⁰² Laca, Slavomír. Nezamesnanosť ako sociálno-ekonomický problém rodiny v súčasnej spoločnosti. In Hardy, Mária., et al. Sociální patologie rodiny. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, s. 168-170. ISBN 978-80-87182-17-8

¹⁰³ Kodymová, Pavla., Koláčková, Jana. In Matoušek, Oldřich., et al. Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 307. ISBN 80-7367-002-X

¹⁰⁴ Krebs, Vojtěch., et al. Sociální politika. 4. vyd. Praha: ASPI, 2007, s. 295. ISBN 978-80-7357-276-1

¹⁰⁵ Laca, Slavomír. Nezamesnanosť ako sociálno-ekonomický problém rodiny v súčasnej spoločnosti. In Hardy, Mária., et al. Sociální patologie rodiny. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, s. 170 a 174. ISBN 978-80-87182-17-8

Nezaměstnaností nejsou ohroženy všechny skupiny stejně. K rizikovým skupinám patří především ženy, mladiství, absolventi škol, handicapovaní a osoby v předdůchodovém věku.

Přirozená míra nezaměstnanosti je u nás poměrně vysoká a má vzestupný trend. Nezaměstnanost u nás, v průběhu měsíce ledna 2012, činila 9,1 %. V místě kde bydlím, v okrese Hodonín, ovšem ve stejném období dosáhla hodnoty 15,4 %. Tato hodnota řadí okres Hodonín k místům s nejvyšším výskytem nezaměstnanosti v ČR vůbec.¹⁰⁶

4.3 Další (ostatní) problémy v našich rodinách

4.3.1 Domácí násilí

Domácí násilí zahrnuje všechny formy fyzického, sexuálního a psychického týrání ve všech druzích blízkých vztahů, včetně vážných pohrůzek použití podobného násilí. Partneři nebo osoby blízké mohou žít ve společné domácnosti, mohou být rozvedeni, žít odděleně, anebo spolu dlouho, či dokonce nikdy nežili. Ve většině případů jde o násilí páchané muži vůči ženám (manželkám, partnerkám, družkám), někdy i vůči dětem a prarodičům.

Charakteristickým rysem domácího násilí je jeho opakování, dlouhodobost, stupňování a téměř každodenní přítomnost. Za domácí násilí nelze považovat ojedinělé fyzické napadení, ke kterému došlo např. v afektu.¹⁰⁷

K domácímu násilí dochází uvnitř reálného osobního vztahu mezi mužem a ženou, který obvykle mívá podobu manželství nebo obdobného svazku. Násilník na svou oběť útočí na soukromé půdě, kam nedosahuje veřejná kontrola a oběť tak nemá možnost jakékoli pomoci zvenčí. Domácí násilí má svoji dynamiku a téměř vždy mu předchází snaha o úplnou izolaci partnera od ostatního sociálního okolí (s příbuznými, přáteli, spolupracovníky apod.). Nejmarkantnějším znakem domácího násilí je tzv. mnohonásobná oběť. Oběť je totiž opakovaně zraňována (fyzicky, psychicky, sexuálně)

¹⁰⁶ Plívová, Viktorie. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Tisková zpráva [online]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/12111/tz_080212a.pdf [cit. 2012-03-09]

¹⁰⁷ Čírtková, Ludmila., Vitoušová, Petra. In Matoušek, Oldřich., et al. Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 227. ISBN 80-7367-002-X

osobou, které původně důvěřovala natolik, že s ní navázala partnerský vztah nebo ji s ní pojí příbuzenský vztah a sdílí s ní společnou domácnost. To, co zřejmě nejvíc paralyzuje oběť domácího násilí, je těsná provázanost a často i závislost na svém trýzniteli.

Domácí násilí v jakékoli podobě má vždy devastující účinky na tělo i duši oběti. Oběti mají potíže jak somatického, tak hlavně psychického rázu (např. psychická zranitelnost, ztráta sebevědomí a životních iluzí, pocit bezmoci a viny, emocionální labilita, vymizení radosti ze života apod.).¹⁰⁸

Domácí násilí se zdaleka neodehrává pouze v rodinách s nižším vzděláním a nižší životní úrovní. Velmi často k němu dochází také v rodinách, kde rodiče mají vysokoškolské vzdělání a rodina má vysokou životní úroveň.¹⁰⁹

Příčiny domácího násilí:

- **tradiční a společenské důvody** – domácí násilí má ve společnosti poměrně široký toleranční limit a tradičně vychází z dominance muže v rodině jako „hlavy rodiny“.
- **sociální důvody** – nezaměstnanost, nízké příjmy, nízká vzdělanost, nízký sociální status komplikující dané osobě přístup k síti sociálních institucí, zneužívání alkoholu, drog, patologické hráčství, kriminální chování apod.
- **rodinné důvody** – pachatelé domácího násilí jsou často osoby, které sami pocházejí z dysfunkčního nebo afunkčního rodinného prostředí. Mezi další rodinné příčiny patří nedotknutelnost obydlí a soukromí rodiny, které znesnadňuje uplatnění mechanismů sociální kontroly; přesvědčení pachatele, že je to on, kdo má jako jediný právo ovlivňovat život ve své rodině; předepsané role členů rodiny apod.
- **osobnostní důvody** – vycházejí z charakteristik osobnosti pachatele a oběti i jejich vzájemné interakce. Mezi rizikové faktory na straně pachatele patří agresivita jako rys osobnosti, požívání alkoholu a jiných návykových látek, negativní zkušenosti z dětství, poruchy osobnosti apod.

¹⁰⁸ Ševčík, Drahomír. Domácí násilí, situace v ČR, péče o osoby ohrožené domácím násilím. In Sborník příspěvků z konference. Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2010, s. 352-353. ISBN 978-80-7399-888-2

¹⁰⁹ Šmolka, Petr., Mach, Jan. Manželská a rodinná trápení. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 166. ISBN 978-80-7367-448-9

Formy domácího násilí:

- **fyzické násilí** – bití, kopání, škracení, trhání vlasů, smýkání, pálení cigaretou ...,
- **verbální násilí** – nadávky, zesměšňování a ponižování (zejména před dalšími osobami)...,
- **psychické násilí** – vydírání, ponižování a zesměšňování, odepírání jídla, spánku, neustálá kritika, držení v izolaci ...,
- **sexuální násilí** – sexuální zneužití, nucení k sexuálnímu styku, znásilnění, nucení k prostituci ...,
- **ekonomické násilí** – destruktivní aktivity vůči majetku oběti, bránění nástupu do zaměstnání ...

Domácí násilí probíhá v cyklech:

- *vystupňování napětí* – pozvolna stoupající kritika a napětí mezi násilníkem a obětí,
- *samotný akt násilí* – jedna z forem domácího násilí (fyzické, psychické, sexuální atd.),
- *omluvy násilníka (odprošování)* – sliby, že už se to nebude opakovat, dárky pro oběť, lítost nad svým jednáním apod.¹¹⁰

Domácí násilí začíná útoky proti lidské důstojnosti, pokračuje útoky proti zdraví a vrcholí útoky proti lidskému životu. Domácí násilí se s vyšší pravděpodobností vyvine ve vztahu, který jeden z partnerů chce udržet jako cosi výlučného a uzavřeného. Ve vztahu tato osoba uplatňuje jako samozřejmost nárok na kontrolu toho, s kým a kdy se partner stýká. Mimo rodinu dokáže násilník působit jako tolerantní a pozorný člověk, doma se jeho chování zásadně mění. Zakládá si např. na tradičním dělení mužských a ženských povinností, tvrdě vyžaduje, aby partner dělal to, co „má“ dělat apod.¹¹¹

V kontextu sociálních věd je domácí násilí označováno jako závažný sociálně patologický jev, který má devastující dopad na celou rodinu, která v důsledku násilí

¹¹⁰ Sochůrek, Jan. Úvod do sociální patologie. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2009, s. 132-134. ISBN 978-80-7372-448-1

¹¹¹ Čírtková, Ludmila., Vitoušová, Petra. In Matoušek, Oldřich., et al. Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 227. ISBN 80-7367-002-X

přestává plnit své funkce. Domácím násilím tak netrpí fyzicky a psychicky jen týraná osoba (tj. přímá oběť), ale i další členové rodiny, zejména děti (tzv. nepřímé oběti). V důsledku tohoto Světová zdravotnická organizace (WHO) definovala násilí mezi rodiči jako formu psychického týrání dítěte.

Závažnost dopadu domácího násilí na dítě je závislá na:

- *povaze a intenzitě domácího násilí*
- *na frekvenci a době trvání*
- *na věku a povaze asistujícího dítěte (zda se také vměšuje do incidentu)*
- *na emocionálním vztahu dítěte k násilné a ohrožené osobě.*¹¹²

Domácím násilím mezi mužem a ženou má zvláště závažné následky pro jejich děti, i když si to možná ani jeden z rodičů nepřipouští. Dítě je často zneužíváno jako zdroj informací („kdo tu před chvílí byl, když jsem nebyl doma?“ apod.) a slouží agresorovi také jako prostředek nátlaku na oběť. Tato skrytá forma psychického násilí často uniká pozornosti okolí. Každý z rodičů přetahuje dítě na svoji stranu a očerňuje druhého rodiče v jeho očích. Dítě pak nese svůj díl utrpení, a jestliže nenajde řešení samo v sobě, hrozí, že bude v budoucnu jednat obdobně a že si tak přeneseme násilnický model partnerského vztahu do vlastní dospělosti.¹¹³

I když ve většině zemí jsou oběti domácího násilí před násilím chráněny zákony, málokdy toho využívají. Obzvláště ne tehdy, pokud by se obžalovanými měli stát členové vlastní rodiny. Všeobecně se odhaduje, že množství nenahlášených případů týrání osoby ve společném obydlí (zejména ženy) je ve velkém nepoměru s množstvím nahlášených případů týrání, kdy v rodině intervenuje mimorodinný činitel či činitelé.¹¹⁴

¹¹² Čírtková, Ludmila. Domácí násilí. [online]. Dostupné z:

<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2006/03/cirtkova.pdf> [cit. 2012-03-23]

¹¹³ Sochůrek, Jan. Úvod do sociální patologie. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2009, s. 136. ISBN 978-80-7372-448-1

¹¹⁴ Matoušek, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 101. ISBN 80-85850-24-9.

4.3.2 Zneužívané, týrané a zanedbávané dítě a syndrom CAN

Týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte probíhalo v celé historii, ve všech lidských společnostech a neustalo ani s rozvojem demokratické společnosti a s poznáváním významu dítěte a dětství. Naopak se začalo intenzivněji vnímat, poznávat a řešit.¹¹⁵

Rodiny, v nichž dochází k týrání dítěte, jsou charakteristické častými konflikty, které probíhají jak mezi rodiči a všemi dětmi, tak mezi dospělými. Tyto konflikty mohou přecházet do násilí. Další charakteristickým znakem takovéto rodiny je časté „odpojení“ od příbuzných i od místního společenství.¹¹⁶

Špatné zacházení s dítětem je úmyslné nebo neúmyslné chování pečující osoby, které se vymyká společenským normám a ohrožuje dítě. V současnosti se rozlišují následující čtyři typy tohoto poškozování dětí:

- **Tělesné týrání** – bití, trhání vlasů, opáření, vystavování chladu, odpírání jídla a tekutin, topení ve vodě, dušení, podávání jedů apod.,
- **Sexuální zneužívání** – incest a jiné typy sexuálních praktik, včetně účasti dětí na výrobě pornografie a jejich účasti na náboženských sexuálních rituálech
- **Zanedbávání** – opomíjení významných potřeb dítěte, případně opouštění dětí
- **Emoční týrání** – terorizování dítěte neustálou kritikou, nadávkami a jinými druhy ponižování

Oběťmi špatného zacházení se častěji stávají děti s vrozeným poškozením, z různých důvodů zaostávající ve vývoji, a také děti, které se chovají v rozporu s očekáváním rodičů (děti neklidné, často plačící, zlostné, nemocné, hyperaktivní, apatické, s nesrozumitelným chováním, špatně se učící apod.). Větší riziko špatného zacházení je i u dětí nechtěných, trpících psychickými poruchami, autismem a handicapovanými.¹¹⁷

¹¹⁵ Dunovský, Jiří., et al. Sociální pediatrie. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 236. ISBN 80-7169-254-9

¹¹⁶ Matoušek, Oldřich., Pazlarová, Hana. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 143. ISBN 978-80-7367-739-8

¹¹⁷ Matoušek, Oldřich., et al. Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 27 a 29. ISBN 80-7367-002-X

Mezi rizikové rodiče, kteří na dětech násilí páchají, patří například rodiče ve vysoké stresové situaci, rodiče s psychicky narušenou osobností, rodiče psychicky nebo somaticky nemocní, závislí na alkoholu a jiných návykových látkách, rodiče příliš zaujatí svými vlastními povinnostmi a zájmy, rodiče příliš mladí, nezkušení a nevypělý apod. K rizikovým rodičům patří také rodiče žijící osaměle a ti, kteří byli sami v dětství týráni.¹¹⁸

Ke špatnému zacházení s dítětem dochází rovněž v tzv. *mnohoproblémových rodinách*, kde se kulminují důsledky různých osobních a sociálních znevýhodnění (osobnostní anomálie, duševní nemoci, závislosti na návykových látkách, nezaměstnanost, chudoba apod.).¹¹⁹

Syndrom CAN

„Syndrom zneužívaného a týraného dítěte je v současné odborné literatuře definován na základě doporučení zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992 a je uváděn pod zkratkou CAN.

Definice je velmi široká a zahrnuje do sebe jakékoliv vědomé či nevědomé aktivity, kterých se dopouští dospělý člověk (rodič, vychovatel nebo jiná osoba) na dítěti, a následkem kterých dochází k poškození zdraví a zdravého vývoje dítěte.“

Tělesné týrání

„Tělesné týrání je v rámci CAN definováno jako fyzické ublížení nebo nezabránění ublížení či utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení či udušení dítěte.“¹²⁰ Tělesné týrání se projevuje nadměrným trestáním a bitím dítěte, ale také omezováním ve vykonávání fyziologických potřeb (odepírání jídla, pití, nedostatek spánku apod.). Jedná se o zneužití fyzické síly dospělého na dítěti.¹²¹

¹¹⁸ Špaňhelová, Ilona. Dítě a rozvod rodičů. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 40. ISBN 978-80-247-3181-0

¹¹⁹ Matoušek, Oldřich., et al. Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 30. ISBN 80-7367-002-X

¹²⁰ Mühlpachr, Pavel. Sociální patologie. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta, 2002, s. 80. [cit.] ISBN 80-210-2511-5

¹²¹ Zelená, Martina., Klégrová, Alžběta. Podpora rodiny. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 28. ISBN 978-80-7367-739-8

Sexuální zneužívání

„Pohlavní týrání je nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče anebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba.“

Citové týrání

„Citové týrání zahrnuje takové chování dospělé osoby, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování.“ Velice často se vyskytuje společně s fyzickým a sexuálním týráním.

Zanedbávání

„Zanedbávání je pojímáno jako jakýkoliv nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu vývoji dítěte nebo ohrožuje dítě.“¹²² *Tělesným zanedbáváním* se rozumí neuspokojování tělesných potřeb dítěte (výživa, oblečení, přístřeší, zdravotní péče, ochrana před zlem), *citovým zanedbáváním* se rozumí neuspokojování citových potřeb dítěte a *zanedbáváním výchovy a vzdělání* se rozumí neposkytování dítěti možnost, aby dosáhlo naplnění svého plného vzdělanostního potenciálu (neposílání dítěte do školy, dětskou práci v domácnosti i mimo apod.).

Systémové týrání

Systémové týrání (druhotné ponižování) je působeno tím systémem, který byl založen pro pomoc a ochranu dětí a jejich rodin. Patří sem:

- *dítěti je upřeno právo na informace, právo být slyšeno,*
- *dítě je neprávem odděleno od svých rodičů,*
- *nevyhovující péče v denních zařízeních, školách apod.,*
- *trauma a úzkost způsobené dítěti necitlivými či zbytečnými lékařskými prohlídkami a v kontaktu se soudním systémem,*
- *nedostatečné služby a zdroje pomoci týranému dítěti.*¹²³

¹²² Mühlpachr, Pavel. Sociální patologie. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta, 2002, s. 81. [cit.] ISBN 80-210-2511-5

¹²³ Vaníčková, Eva., et al. Násilí v rodině. Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakl. Karolinum, 1995, s. 35 a 36. ISBN 80-7184-008-4

Následky veškerého špatného zacházení rodičů s dětmi jsou pro dítě dlouhodobé a ničivé a mohou vést až ke vzniku posttraumatického stresového syndromu, který se dítěti může vracet ve formě denních „flashbacků“ a nočních můr. Dítě má trvale změněnou náladu, může být agitované nebo apatické, trpět sníženým sebevědomím, úzkostmi, depresemi, poruchami příjmu potravy apod. Rovněž může mít takovéto dítě horší vztahy k vrstevníkům i dospělým.

I když je v naší zemi uzákoněna povinnost oznamovat příslušným státním orgánům případy špatného zacházení s dítětem, dá se předpokládat, že oznámena je jen malá část případů, a že se tak značné části případů vůbec nedostane nějaké systematické pozornosti a intervence.¹²⁴

4.3.3 Alkohol a jiné návykové látky v rodině

Soužití s členem vlastní rodiny, který je závislý na alkoholu a jiných návykových látkách, vnáší do systému rodiny a jeho funkcí mnoho negativních jevů. Jednání pod vlivem návykových látek (patří do nich i alkohol) znemožňuje normální komunikaci intoxikovaného s ostatními členy domácnosti a nedovoluje pružné a tvůrčí rozhodování. Alkoholismus zkresluje správnou představu rodičovské role a narušuje tak identifikaci dítěte s odpovídajícím rodičovským modelem a to i tehdy, když je rodič zrovna střízlivý.¹²⁵

Rodina nebývá za těchto okolností zdrojem jistoty a bezpečí a je v ní zvýšené riziko, že děti budou trpět nějakou formou deprivace. Děti z rodin alkoholiků často nedovedou plně využít své inteligence, jejich prospěch je horší než jejich schopnosti a mohou mít i adaptační potíže.

Jedinec závislý na návykových látkách devastuje svou rodinu materiálně, sociálně i psychicky. Stres, který představuje přítomnost závislého v rodině, vede k různým variantám řešení:

- *Rozpad rodiny* – závislý jedinec je z rodinných vazeb vyloučen a zůstává sám.

¹²⁴ Matoušek, Oldřich., et al. Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 28 a 30. ISBN 80-7367-002-X

¹²⁵ Lovasová, Lenka. Rodinné vztahy. In Sborník studií dětí a jejich problémy. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka Bezpečí, 2005, s. 24. ISBN 80-239-4482-7

Obyčejně za této situace ještě více pije nebo užívá drogy a dále tak chátrá.

- *Rodina se nerozpadá, návykové látky v ní mají homeostatickou funkci, slouží jako obranný prostředek v zátěži (např. k ventilaci problémů, k úniku apod.). Paradoxně právě návykové látky udržují rodinu pohromadě, i když její funkce není v tomto případě zcela uspokojivá.*
- *Vlivem sociálního učení, nápodobou nebo v důsledku potřeby úniku od neutěšené reality, začínají pít nebo užívat drogy i ostatní členové rodiny. Manželský partner závislého člověka akceptuje stejnou roli a stejný styl života. Důsledkem je velmi rychlý úpadek celé rodiny.*¹²⁶

Velký díl odpovědnosti za narůstající problémy s návykovými látkami mají socioekonomické změny, kterými mnohé rodiny v současné době procházejí. V naší zemi je rizikovým faktorem nejčastěji nezaměstnanost.¹²⁷

Obrovské nebezpečí spočívá v užívání alkoholu a jiných návykových látek dětmi a mladistvými. Rodina je významným psychosociálním faktorem, který postojem dětí a mladistvých k návykovým látkám ovlivňuje. Může tak přispět k riziku, že se pro mladé návykové látky stanou přitažlivé, nebo může mít i ochrannou roli před vstupem do světa návykových látek.

Mezi rodinné rizikové faktory, které se podílejí na rozvoji užívání návykových látek mládeží, patří *rodičovský vzor v užívání těchto látek, dostupnost těchto látek v rodině, sourozenecké užívání, nedostatek lásky a péče rodičů o dítě, nejasné role a pravidla chování členů rodiny, nedostatečné monitorování chování dítěte, vyrůstání mimo rodinu, slabé citové pouto k rodině apod.*¹²⁸

„Období experimentování s návykovými látkami projde téměř každý mladý člověk. Do závislosti upadají zvláště ti, kterým chybí zázemí v rodině. Proto je nejlepší prevencí vzniku závislostí rodičovský zájem o dítě, ve kterém převažuje oceňování nad kritikou, přijímání nad odmítáním. Dobrou prevencí je i podrobné informování dětí,

¹²⁶ Janů, Václav. Alkohol a návykové látky u dnešní mladé generace. Brno, 2010. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií. Institut mezioborových studií Brno. S. 33 a 34

¹²⁷ Lovasová, Lenka. Rodinné vztahy. In Sborník studií děti a jejich problémy. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka Bezpečí, 2005, s. 24. ISBN 80-239-4482-7

¹²⁸ Vaňková, Monika. In Sborník studií děti a jejich problémy II. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka Bezpečí, 2007, s. 43-44. ISBN 978-80-254-1372-2

jaké riziko pro ně návykové látky znamenají a jak se chovat, když jim je někdo nabízí.“

129

4.3.4 Kriminalita

Kriminalita se během posledních asi 20 let stala masovým sociálním jevem. Téměř 80 % veškeré registrované kriminality představuje kriminalita majetková. Kriminalita se více koncentruje do větších měst a průmyslových aglomerací s vysokým počtem anonymních a migrujících osob.¹³⁰ I v současné době je kriminalita na vzestupu na celém našem území. Alarmující je však prudký vzestup kriminality dětí a mládeže, často pod vlivem návykových látek.

Rostoucí kriminalita mládeže je spojována s úpadkem tradičního modelu rodiny, s převládajícím zaměřením společnosti na individuální spokojenost a blahobyt, s orientací na vysoký životní standard. Rodiče se, pod velkým množstvím vlastních starostí, dětem málo věnují, tráví s nimi málo času a odbývají jejich nárok na komunikaci a na sdílení zážitků.

I rodiče v tzv. dobré rodině své dítě mohou přistrčit ke kriminální dráze, pokud ignorují potřebu autority, která má dětem jasně dát najevo, co je dovolené chování a co ne, a která je právě proto respektovaná.

Kriminalita v dnešní době narůstá i mezi mladými lidmi, kteří žijí v úplné a stabilní rodině. Je to určitě i tím, že rodina má na dítě stále menší vliv a stále větší vliv mají jiné skupiny a vrstevnické kolektivy, které často neuznávají společenské normy. Za vzrůst kriminality může moderní společnost jako taková, jelikož má velký problém s vytyčením hranic dovoleného chování a s určením toho, co je a není společensky žádoucí.¹³¹

Kriminální chování má u současných mladých lidí nejčastěji povahu majetkové trestné činnosti a jeho typickým znakem je skupinové plánování i provedení. Z hlediska

¹²⁹ Matoušek, Oldřich. Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 145. [cit.] ISBN 80-7178-121-5

¹³⁰ Mühlpachr, Pavel. Sociální patologie. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta, 2002, s. 66. ISBN 80-210-2511-5

¹³¹ Matoušek, Oldřich. Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 163-164. ISBN 80-7178-121-5

restní kvalifikace jsou u nás nejčastějšími protiprávními delikty mladých lidí krádeže, poškozování cizí věci, porušování domovní svobody, loupež a neoprávněné užívání cizí věci.¹³²

4.3.5 Poruchy rodičovské role

„Faktorů, které souvisejí s neschopností přijmout a zvládat rodičovskou roli, je celá řada. Obecně je lze charakterizovat tak, že rodiče z různých důvodů nemohou, nejsou schopni nebo nechtějí vykonávat to, co je nezbytné a potřebné pro zdárný vývoj dítěte.“¹³³

Hlavní příčiny poruchy rodičovské role se dělí na:

- **objektivní, které nejsou závislé na vůli rodičů** – např. invalidita, úmrtí, živelné katastrofy, války ...,
- **subjektivní, které jsou na vůli rodičů závislé** – např. neochota nebo neschopnost pečovat o dítě, neochota vyrovnat se s náročnou životní situací ...,
- **smíšené** – kombinace obojího¹³⁴

Členění rodičovských poruch uvedu v samostatné tabulce:

¹³² Matoušek, Oldřich., et al. Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 269-270. ISBN 80-7367-002-X

¹³³ Fischer, Slavomil., Škoda, Jiří. Sociální patologie. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009, s. 141. [cit.] ISBN 978-80-247-2781-3

¹³⁴ Zelená, Martina., Klégrová, Alžběta. Podpora rodiny. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 7. ISBN 80-86991-67-9

Rodinné poruchy ve vztahu k dítěti ¹³⁵

<i>Péče o dítě</i>	<i>Důvod poruchy</i>	<i>Charakter důvodu</i>	<i>Místo vzniku poruchy</i>	<i>Vyvolávající jev poruchy</i>	<i>Hlavní mechanismus poruchy</i>	<i>Zájem o dítě</i>
Dostatečná	rodiče nemohou o dítě pečovat	objektivní	příroda	přírodní katastrofy, devastace prostředí	likvidace či neexistence základních životních podmínek	+
			společnost	válka, hladomor, nezaměstnanost, epidemie	demoralizace, hmotný nedostatek spojený s nedostatkem výchovných podmětů	
			rodina	rozpad rodiny z nezaviněných příčin velký počet dětí		
			jedinec	úmrtí, invalidita, nemoc		
Nedostatečná	rodiče nedovedou o dítě pečovat	objektivní a subjektivní	rodina	nezralost, neschopnost přijmout společenské normy, neschopnost vyrovnat se se zvláštními situacemi	dostatečné nebo nedostatečné podmínky pro socializaci dětí	+ -
			jedinec			
Žádná	rodiče nechtějí o dítě pečovat	subjektivní	jedinec	poruchy struktury a stability rodiny	problematické až zcela nedostatečné či žádné podmínky pro socializaci dětí	-
				disharmonická osobnost, psychopatie, maladaptace		

¹³⁵ Dunovský, Jiří., et al. Sociální pediatrie. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 103. ISBN 80-7169-254-9

Zvláštní kategorií rodinných poruch jsou situace, kdy rodiče dětem **vědomě ubližují a zneužívají je**, a kdy rodiče **o dítě nadměrně pečují**.

Rodiče, kteří svým dětem vědomě *ubližují, týrají je a zneužívají*, mají k dětem hostilní, nepřátelský vztah, který se projevuje násilím na nich i nejrůznějšími škodlivými praktikami včetně sexuálního zneužívání.

Pravým opakem ubližování, týrání a zanedbávání je *nadměrná péče o dítě a nadměrný zájem o ně*. Dítěti se tak někdy dostává více pozornosti než je třeba. Nadměrná péče však vede k rozmazlování, nepřipravenosti na samostatný život, nerespektování druhých apod.¹³⁶

Všechny výše zmíněné tendence a problémy otevírají prostor pro uplatnění sociální pedagogiky. Současná praxe sociálního pedagoga směřuje do oblasti sociální péče a práce s rodinou, dětmi a mládeží. V rámci výkonu své profese se sociální pedagogové setkávají často s extrémními případy a jsou mnohdy poslední možností, jak pomoci ohroženým jedincům znovu najít pozitivní cestu životem.¹³⁷

¹³⁶ Dunovský, Jiří., et al. Sociální pediatrie. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 105. ISBN 80-7169-254-9

¹³⁷ Procházka, Miroslav. Sociální pedagogika. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 118. ISBN 978-80-247-3470-5

5. Průzkumná část

5.1 Projekt průzkumu

V první části své diplomové práce jsem se věnoval problémům, které tíží současnou rodinu obecně. Je obecně známo, že jednotlivé problémy na sebe navzájem navazují, prolínají se a že je tak není možné od sebe striktně oddělit. V druhé části své diplomové práce se zaměřím na problémy v rodinách v okrese Hodonín, tedy na problémy v místě, kde žiji a pracuji.

Jako cíl své průzkumné části jsem si stanovil zmapování sociálně ekonomických problémů v rodinách v okrese Hodonín, v Jihomoravském kraji.

V souladu s dosažením žádoucího cíle jsem si stanovil následující hypotézy:

H 1: „Předpokládám, že v rodinách žijících na vesnici se rodí více dětí, než v rodinách žijících ve městě.“

H 2: „Předpokládám, že minimálně jedna čtvrtina všech respondentů uvede sociálně ekonomickou situaci ve své rodině za neuspokojivou.“

H 3: „Rodiny žijící ve městě mají větší možnost uspokojení svých kulturních a sportovních zájmů, než rodiny žijící na vesnici.“

H 4: „Předpokládám, že v rodinách žijících na vesnici je větší problém s nezaměstnaností, než u rodin žijících ve městě.“

Pro průzkum jsem se rozhodl použít kvantitativní metodu k získání potřebných dat – dotazník. Dotazník jsem si sestavil sám, v souladu s pokyny mého vedoucího diplomové práce.

Dotazník se skládal z 8 otázek a vytvořil jsem ho s využitím *polouzavřených, uzavřených* a *výběrových* otázek. Celý dotazník byl plně anonymní. V prosinci 2011 prošel tzv. „předprůzkumem“, na základě kterého jsem hodnotil jeho srozumitelnost. Samotný průzkum se uskutečnil v lednu a únoru roku 2012. Dotazník jsem distribuoval

respondentům žijícím v okrese Hodonín jak osobně, tak za pomoci své rodiny, známých, kolegů a kolegů ze zaměstnání. Stejnou cestou se mi vyplněné dotazníky vracely zpět.

Charakteristika výběrového souboru:

Vzorek dotazovaných byl vybrán náhodně u respondentů ve věkovém rozmezí 20 - 60 let. Před začátkem průzkumu jsem si rozsah výběrového souboru, s ohledem na reprezentativnost výsledného vzorku, stanovil na 70 – 90 respondentů. Snažil jsem se, aby zastoupení respondentů žijících na vesnici bylo stejné, jako zastoupení respondentů žijících ve městě.

Dotazník nakonec vyplnilo a odevzdalo 87 respondentů, z toho 41 žijících ve městě a 46 na vesnici.

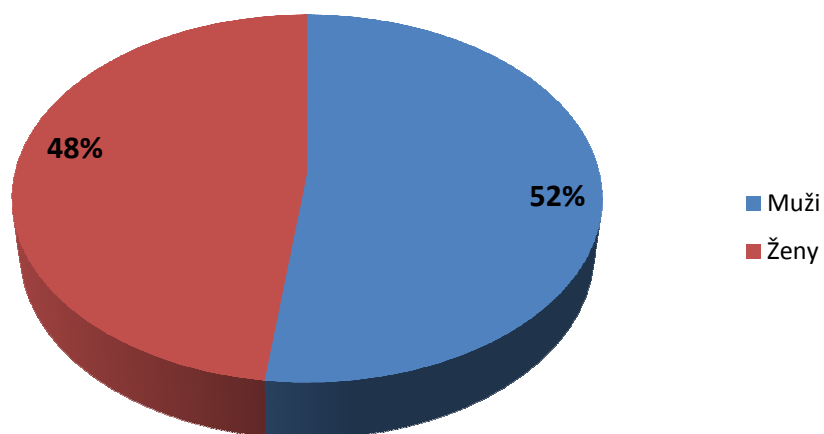
5.2 Analýza dat

Otázka č. 1:

V první otázce jsem zjišťoval pohlaví respondenta. Vyplněný dotazník mně zpět odevzdalo **45 mužů** (52%) a **42 žen** (48%).

Graf č. 1

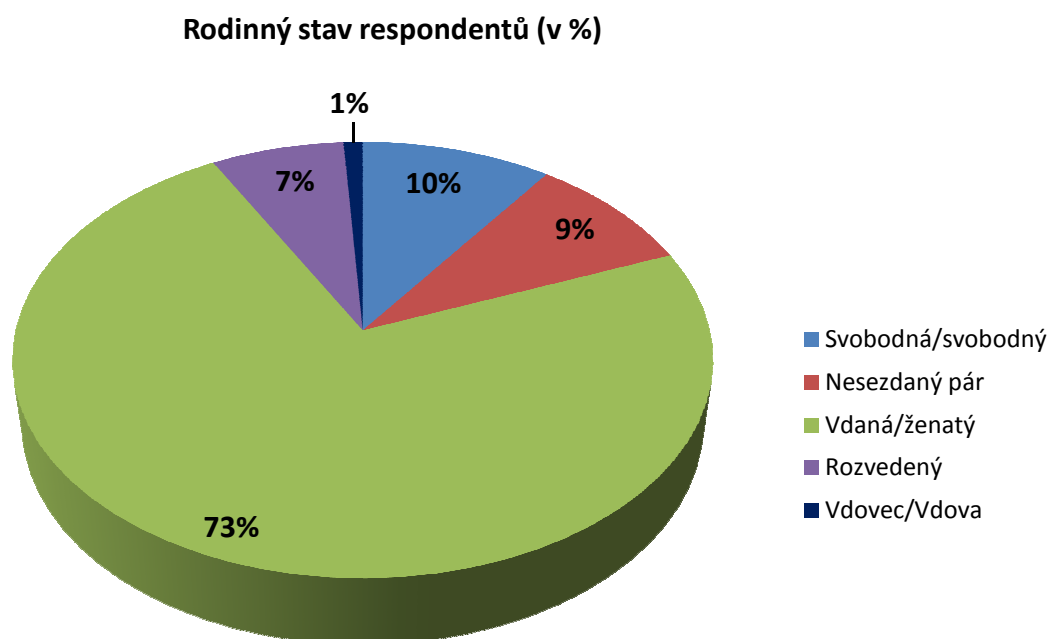
Rozdělení respondentů podle pohlaví (v %)

Otázka č. 2:

V druhé otázce jsem se dotazoval na rodinný stav respondenta. Nejvíce respondentů (**63**) uvádí svůj rodinný stav „*vdaná/ženatý*“, **9** uvádí „*svobodná/svobodný*“, **8** žije jako „*nesezdaný pár*“, **6** uvádí „*rozvedená/rozvedený*“ a **1** uvádí „*vdova/vdovec*“.

Graf č. 2

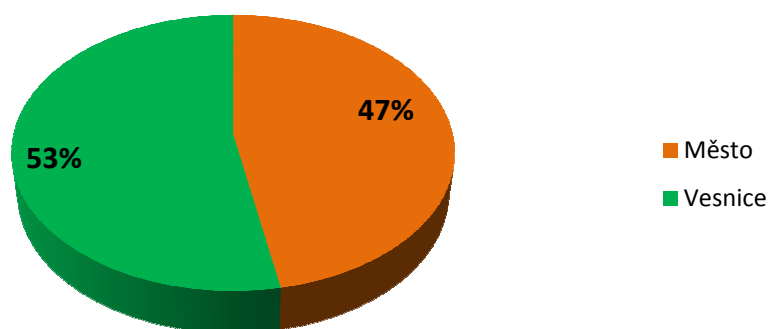

Otázka č. 3:

Ve třetí otázce jsem zjišťoval kolik respondentů žije ve městě a kolik na vesnici. Respondentů *žijících ve městě* bylo **41** a respondentů *žijících na vesnici* **46**. Tuto otázku jsem položil proto, že dále již budu porovnávat zvlášť respondenty žijících ve městě a zvlášť respondenty žijících na vesnici.

Graf č. 3

Srovnání respondentů žijících ve městě a na vesnici
(v %)

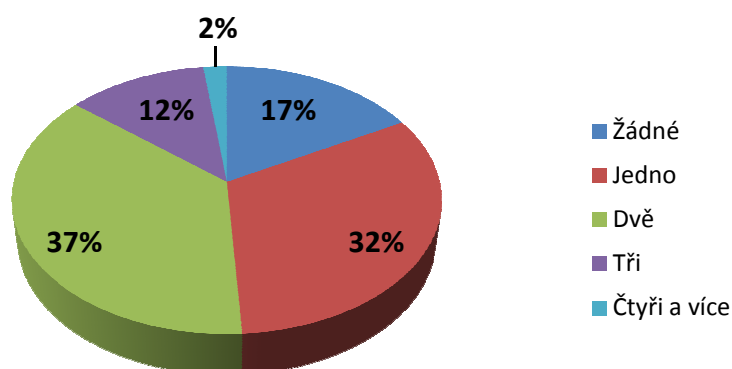

Otázka č. 4:

Ve čtvrté otázce jsem zjišťoval počet dětí respondentů. Zde jsem již rozdělil respondenty žijící ve městě a na vesnici. **7** respondentů žijících ve městě uvedlo, že nemají *žádné dítě*, **13** respondentů uvedlo *jedno dítě*, **15** uvedlo *dvě děti*, **5** uvedlo *tři děti* a **1** uvedl *čtyři a více dětí*.

Graf č. 4

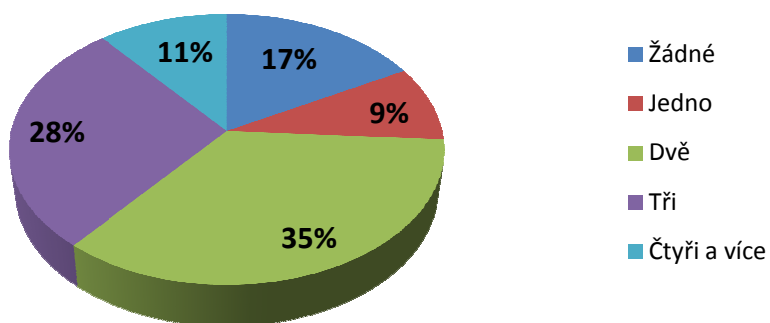
Počet dětí respondentů, kteří žijí ve městě (v %)

8 respondentů žijících na vesnici uvedlo, že nemají *žádné dítě*, **4** respondenti uvedli *jedno dítě*, **16** uvedlo *dvě děti*, **13** uvedlo *tři děti* a **5** uvedlo *čtyři a více dětí*.

Graf č. 5

Počet dětí respondentů, kteří žijí na vesnici (v %)

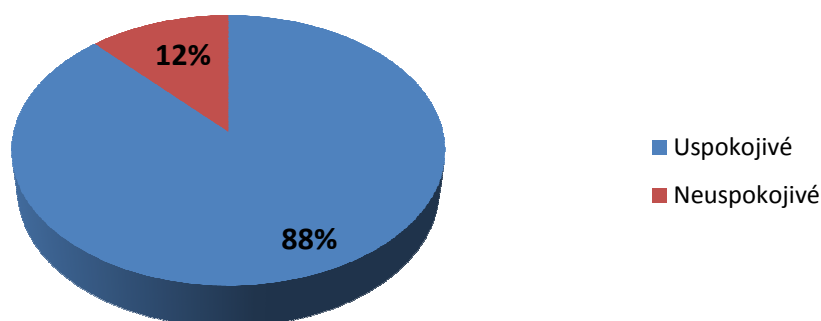

Otázka č. 5:

V páté otázce jsem se dotazoval na to, zda respondenti považují svoje současné bydlení za uspokojivé. Svoje současné bydlení považuje za *uspokojivé* 36 respondentů žijících ve městě. Naproti tomu 5 respondentů uvádí svoje současné bydlení jako *neuspokojivé*.

Graf č. 6

Rozdělení respondentů žijících ve městě podle spokojenosti se současným bydlením (v %)

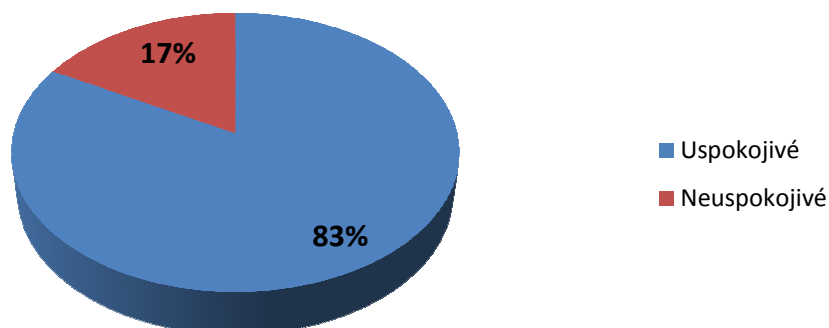

U respondentů, kteří svoje současné bydlení označili jako neuspokojivé, jsem dále zjišťoval důvod jejich nespokojení. 3 respondenti jako důvod svého neuspokojivého bydlení uvedli „*bydlení v domě u rodičů*“ (2 *generace v jednom domě*), 1 respondent jako důvod uvedl „*málo místa v domě*“ a 1 respondent „*byt v pronájmu a nedostatek peněz pro koupi vlastního*“.

Z respondentů žijících na vesnici považuje svoje bydlení za *uspokojivé* 38 respondentů, 8 respondentů považuje svoje současné bydlení za *neuspokojivé*.

Graf č. 7

Rozdělení respondentů žijících na vesnici podle spokojenosti se současným bydlením (v %)

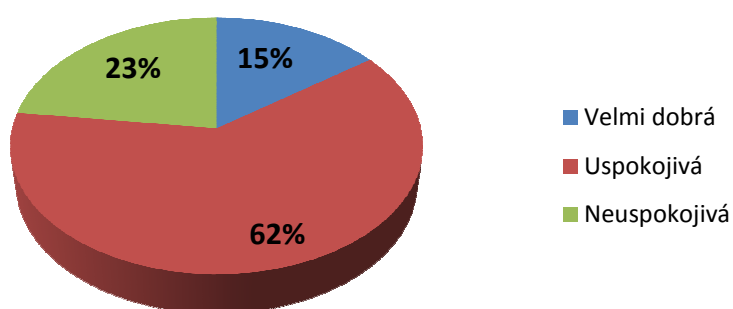
4 respondenti, jako důvod svého neuspokojivého bydlení, uvedli „*starý dům, který jim již nevyhovuje*“, 2 respondenti uvedli „*bydlení v domě u rodičů*“ (2 generace v jednom domě), 1 respondent uvedl „*nedokončenou přestavbu rodinného domu a chybějící vybavení domu*“ a 1 respondent uvedl „*nevyhovující bydlení na bytovce, jelikož dům je pro něho lepší.*“

Otázka č. 6:

V šesté otázce jsem se dotazoval na sociálně ekonomickou situaci v rodinách respondentů. Ze všech respondentů dohromady považuje **13** respondentů svoji sociálně ekonomickou situaci za *velmi dobrou*. Nejvíce respondentů (**54**) uvádí sociálně ekonomickou situaci jako *uspokojivou* a **20** respondentů uvádí *neuspokojivou*.

Graf č. 8

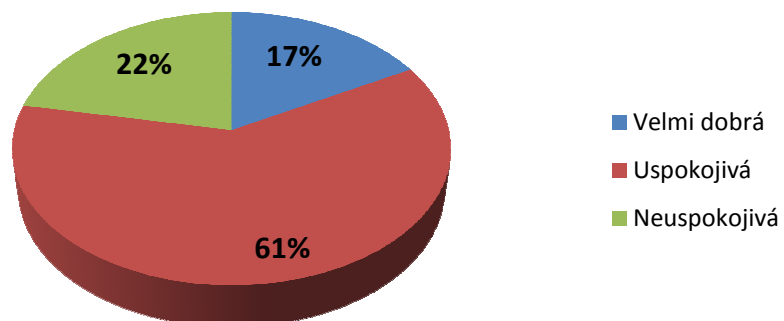
Sociálně ekonomická situace v rodinách respondentů [město + vesnice] (v %)

V dalších dvou grafech uvádím sociálně ekonomickou situaci zvlášť v rodinách žijících ve městě a zvlášť v rodinách žijících na vesnici.

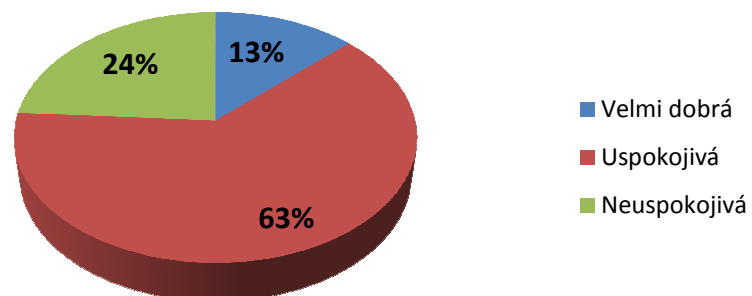
Graf č. 9

**Sociálně ekonomická situace v rodinách respondentů
žijících ve městě (v %)**

Graf č. 10

**Sociálně ekonomická situace v rodinách respondentů
žijících na vesnici (v %)**

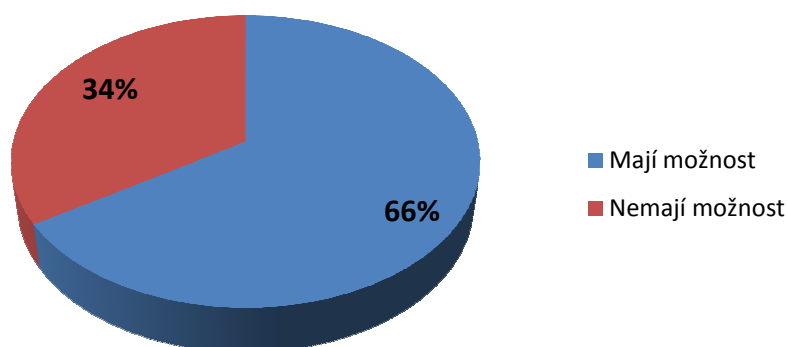

Otázka č. 7:

V sedmé otázce jsem zjišťoval, zda respondenti mají možnost uspokojovat své kulturní a sportovní zájmy. Možnost *dostatečně uspokojovat svoje zájmy* uvedlo **27** respondentů žijících ve městě. Naproti tomu **14** respondentů uvedlo, že *nemá možnost své zájmy dostatečně uspokojovat*.

Graf č. 11

Respondenti žijící ve městě podle možnosti dostatečně uspokojovat své sportovní a kulturní zájmy (v %)

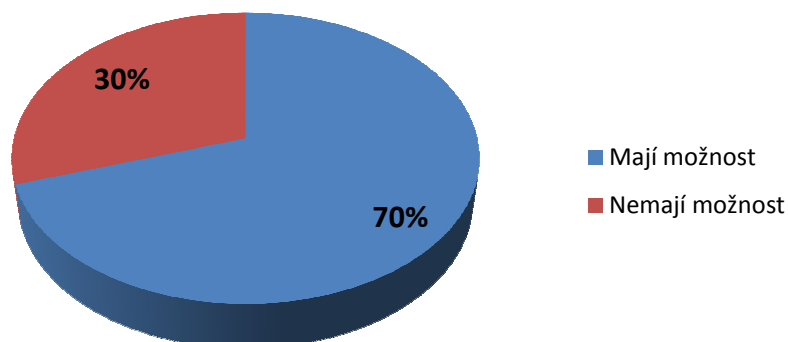

U respondentů, kteří uvedli, že nemají možnost dostatečně uspokojovat své sportovní a kulturní zájmy, jsem dále zjišťoval **důvod**. **7** respondentů uvedlo „nedostatek času z důvodu pracovního vytížení“, **4** respondenti uvedli „nedostatek financí“, **2** uvedli, že „nemají jak čas, tak peníze“ a **1** uvedl, že „v místě svého bydliště nemá dostatečné podmínky pro svůj druh sportu.“

Z respondentů žijících na vesnici má možnost *dostatečně uspokojovat své kulturní a sportovní zájmy* **32** respondentů. **14** respondentů uvedlo, že *nemá možnost své zájmy dostatečně uspokojovat*.

Graf č. 12

Respondenti žijící na vesnici podle možnosti dostatečně uspokojovat své sportovní a kulturní zájmy (v %)

6 respondentů, jako důvod svého nedostatečného uspokojování sportovních a kulturních zájmů, uvedlo „*nedostatek financí*“, 4 respondenti uvedli, že „*v místě svého bydliště jim chybí dostatečné sportovní resp. kulturní zázemí*“, 3 respondenti uvedli „*nedostatek jak financí, tak času*“ a 1 respondent uvedl „*nedostatek času*“.

Otázka č. 8:

U osmé otázky jsem se respondentů ptal, **s jakými sociálně ekonomickými problémy se potýká jejich rodina.** U této otázky tak respondenti neodpovídali pouze za sebe, ale za celou svoji nukleární rodinu. Respondenti zde uváděli konkrétní problémy, se kterými se jejich rodiny potýkají. *Pokud respondenti uvedli konkrétní problém, tak měli ještě možnost odpovědět na podotázku, která souvisela s jimi uvedeným konkrétním problémem. Pokud konkrétní problém, ke kterému se vztahovala podotázka, neuvedli, tak na podotázku týkající se tohoto problému vůbec neodpovídali.*

U osmé otázky jsem opět vyhodnotil zvlášť odpovědi respondentů žijících ve městě a zvlášť odpovědi respondentů žijících na vesnici.

Problémy rodin respondentů, kteří žijí ve městě

A)

V městských rodinách **14** respondentů uvedlo, že se **alespoň jeden člen jejich rodiny potýká s nezaměstnaností.** Podotázka u problému nezaměstnanosti zněla: „Ovlivnilo zrušení velkých místních podniků (ZPD Hodonín, závod Tatra, závod Lignum Hodonín, tabákový průmysl Hodonín, čokoládovna Maryša Rohatec) zaměstnanost některého člena/členů vaší rodiny?“ Tuto podotázku jsem zvolil záměrně, jelikož nezaměstnanost v okrese Hodonín je skoro nejvyšší ze všech okresů v celé ČR vůbec a dle mého názoru na tomto stavu má lví podíl právě zrušení výše uvedených místních podniků. Zrušením těchto podniků přišly o práci stovky lidí.

Na tuto podotázku **9** respondentů uvedlo, že zrušení výše uvedených místních podniků zaměstnanost některého člena (ů) jejich rodiny **ovlivnilo.** **5** respondentů uvedlo, že zrušení těchto podniků zaměstnanost některého člena (ů) jejich rodiny **neovlivnilo.**

B)

Jako další sociálně ekonomický problém uvedlo **7** respondentů **problémy s dostupností výchovně vzdělávacích institucí.** Podotázka u tohoto problému zněla: „Máte možnost umístit své děti do předškolních a školních zařízení (mateřská škola,

školní družina, zájmové kroužky apod.)? Pokud ne, proč?“.

Na tuto podotázku **2** respondenti uvedli, že mají možnost umístit své děti do předškolních a školních zařízení (u těchto dvou respondentů se konkrétně jedná o umístění dětí do mateřské školy). **5** respondentů uvedlo, že nemají možnost své děti umístit do výše uvedených zařízení, kdy toto **4** respondenti zdůvodnili „*plnou kapacitu mateřské školy, kdy na jejich dítě už není v MŠ místo*“ a **1** respondent to zdůvodnil tím, že „*v místě jeho bydliště nejsou pro jeho děti odpovídající zájmové kroužky.*“

C)

Třetí konkrétní problém byly *ekonomické (finanční) problémy*, které uvedlo **19** respondentů. Dále zde respondenti uváděli, co je příčinou jejich ekonomických problémů. Příčina samozřejmě nemusela být jen jedna.

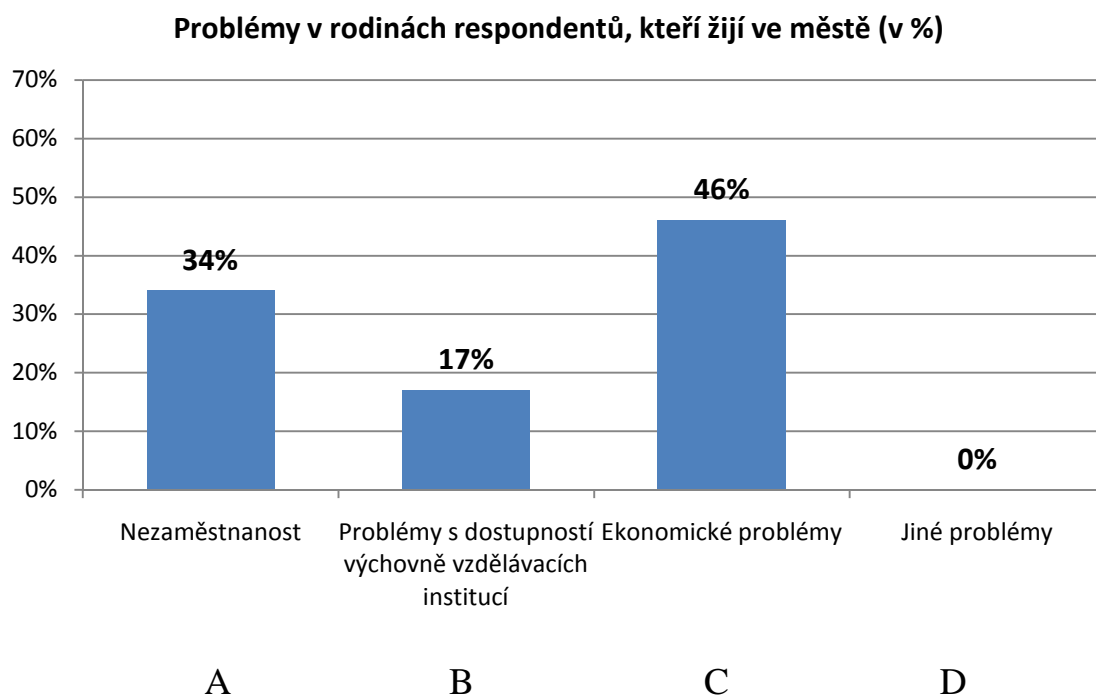
12 respondentů označilo „*nedostatečnou státní podporu*“ (porodné, rodičovský příspěvek, přídavky na dítě, příspěvek na bydlení, sociální příplatek), **4** uvedli „*problémy se splácením půjček, hypoték*“, **3** uvedli „*nízký plat a nemožnost tak peníze ušetřit*“ a **1** „*problémy zaměstnavatele, kdy mu zaměstnavatel vyplácí mzdu nepravdělně a dost pozpátku.*“

D)

Nakonec mohli respondenti na volné řádky uvést i další sociálně ekonomické problémy, se kterými se potýká jejich rodina (mimo výše uvedené), ale nikdo z respondentů již žádný další problém nenapsal.

Problémy v rodinách respondentů, kteří žijí ve městě, jsem vyhodnotil v grafu č. 13.

Graf č. 13

Problémy rodin respondentů, kteří žijí na vesnici

A)

V rodinách žijících na vesnici **20** respondentů uvedlo, že se *alespoň jeden člen jejich rodiny potýká s nezaměstnaností*.

Na podotázku, zda „ovlivnilo zrušení velkých místních podniků zaměstnanost některého člena (ů) vaší rodiny“ **10** respondentů uvedlo, že to zaměstnanost v jejich rodině *ovlivnilo*. **10** respondentů uvedlo, že zrušení místních podniků jejich rodinu *neovlivnilo*.

B)

Druhým problémem byly *problémy s dostupností výchovně vzdělávacích institucí*, které uvedlo **7** respondentů. Následně těchto **7** respondentů odpovídalo na podotázku, zda „mají možnost umístit své děti do předškolních a školních zařízení“.

4 respondenti odpověděli, že mají možnost umístit své děti do předškolních a školních zařízení. (zde se konkrétně u dvou respondentů jednalo o umístění dětí do MŠ a u dvou respondentů o umístění dětí do zájmových kroužků tělovýchovné organizace). **3** respondenti uvedli, že nemají možnost své děti umístit do výše uvedených zařízení, kdy toto všichni **3** zdůvodnili „*nedostatkem místa v mateřské škole, jelikož školky jsou přeplněné a jejich kapacita je nedostatečná*“.

C)

Třetím problémem byly *ekonomické (finanční) problémy*, které uvedlo **30** respondentů.

Jako příčinu/příčiny ekonomických problémů označilo **15** respondentů „*nedostatečnou státní podporu*“ (porodné, rodičovský příspěvek, přídavky na dítě, příspěvek na bydlení, sociální příplatek, příspěvek na dopravu), **10** uvedlo „*problémy se splácením půjček, hypoték*“, **8** uvedlo „*nízký plat*“, **1** uvedl „*nízký důchod*“ a **1** „*splácení alimentů a paušálu za mobilní telefon*“.

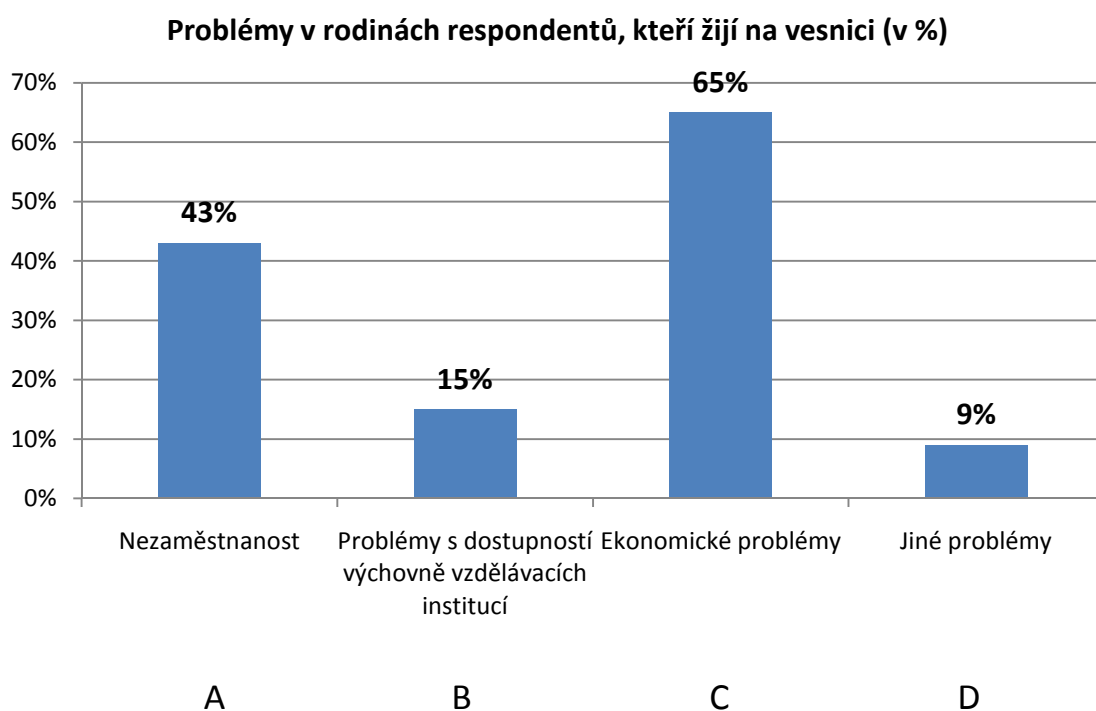
D)

Na volné řádky dotazníku dále **3** respondenti uvedli *další sociálně ekonomické problémy*, se kterými se potýká jejich rodina.

2 respondenti uvedli „*nedostatek času, v důsledku čehož se málo věnují rodině a hlavně dětem*“ a 1 respondentka uvedla „*problém získat dobrou práci, jelikož se jí to, jako matce čtyř dětí, nedaří*“.

Problémy v rodinách respondentů, kteří žijí na vesnici, jsem rovněž vyhodnotil v grafu č. 14.

Graf č. 14

Na základě vyhodnocení všech dotazníků jsem našel odpovědi pro potvrzení nebo vyvrácení svých výše stanovených hypotéz.

Hypotéza č. 1: „**Předpokládám, že v rodinách žijících na vesnici se rodí více dětí, než v rodinách žijících ve městě.**“

Výslednost jsem vypočítal s pomocí aritmetického průměru. Aritmetický průměr je součet hodnot znaku zjištěných u všech jednotek souboru, dělený počtem všech jednotek souboru.

Vzorec pro aritmetický průměr má tvar:

$$\bar{x} = \frac{1}{n} (x_1 + x_2 + \dots + x_n) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i$$

7 respondentů žijících ve městě v dotazníku nevedlo *žádné dítě*, 13 respondentů uvedlo v rodině *jedno dítě*, 15 uvedlo *dvě děti*, 5 uvedlo *tři děti* a 1 uvedl *čtyři děti*. Součet všech dětí dohromady je 62. Respondentů žijících ve městě je 41. Na jednu rodinu žijící ve městě tak vychází průměrně *1,51 dítěte*.

8 respondentů žijících na vesnici v dotazníku nevedlo *žádné dítě*, 4 respondenti uvedli v rodině *jedno dítě*, 16 uvedlo *dvě děti*, 13 uvedlo *tři děti* a 5 uvedlo *čtyři děti*. Součet všech dětí dohromady je 95. Respondentů žijících na vesnici je 46. Na jednu rodinu žijící na vesnici tak vychází průměrně *2,07 dítěte*.

Na základě těchto výpočtů se hypotéza č. 1 **p o t v r d i l a**.

Hypotéza č. 2: „**Předpokládám, že minimálně jedna čtvrtina všech respondentů uvede sociálně ekonomickou situaci ve své rodině za neuspokojivou.**“

Svoje *bydlení* považuje za uspokojivé 85 % všech respondentů, 15 % ho považuje za neuspokojivé. *Sociálně ekonomickou situaci* ve své rodině považuje 15 % respondentů za velmi dobrou, 62 % za uspokojivou a 23 % *za neuspokojivou*. Aby byla

hypotéza č. 2 potvrzena, muselo by sociálně ekonomickou situaci v rodině označit za neuspokojivou alespoň 25% všech respondentů, což se nestalo.

Hypotéza č. 2 se tak **n e p o t v r d i l a**.

Hypotéza č. 3: „**Rodiny žijící ve městě mají větší možnost uspokojení svých kulturních a sportovních zájmů, než rodiny žijící na vesnici.**“

Možnost *dostatečně uspokojovat své kulturní příp. sportovní zájmy* má **66 %** respondentů a jejich rodin, žijících ve městě. 34 % respondentů a jejich rodin nemá možnost dostatečného uspokojení svých kulturních a sportovních zájmů.

Možnost *dostatečně uspokojovat své kulturní příp. sportovní zájmy* má **70 %** respondentů a jejich rodin, žijících na vesnici. 30 % respondentů a jejich rodin nemá možnost dostatečně uspokojovat svoje kulturní a sportovní zájmy.

Hypotéza č. 3 se tak **n e p o t v r d i l a**. Na základě vyhodnocení dotazníku zde byl výsledek přesně opačný. Možnost dostatečného uspokojení svých sportovních a kulturních potřeb uvedlo 70 % rodin žijících na vesnici a jenom 66% rodin žijících ve městě.

Hypotéza č. 4: „**Předpokládám, že v rodinách žijících na vesnici je větší problém s nezaměstnaností, než u rodin žijících ve městě.**“

34 % respondentů z rodin žijících ve městě uvedlo, že alespoň jeden člen jejich (nukleární) rodiny se potýká s nezaměstnaností.

43 % respondentů z rodin žijících na vesnici uvedlo, že se alespoň jeden člen jejich rodiny potýká s nezaměstnaností.

Hypotéza č. 4 se tak **p o t v r d i l a**.

Závěr

Díky psaní diplomové práce jsem měl možnost nastudovat množství odborných publikací a článků, v nichž jsem se blíže seznámil s problematikou rodin napříč celými dějinami. Zmapoval jsem historický vývoj rodiny, rodinu v dnešní době, rodinu jako ideální místo k výchově dětí a konkrétní problémy se kterými se rodiny potýkají. Jsem si vědom toho, že veškeré problémy na sebe navzájem navazují a prolínají se a že je není možné od sebe striktně oddělit. Nicméně pro účely diplomové práce jsem je rozdělil na problémy demografické, sociálně ekonomické a ostatní.

Provedeným průzkumným šetřením, které probíhalo dotazníkovou formou, jsem si zmapoval konkrétní sociálně ekonomické problémy v rodinách v okrese Hodonín v Jihomoravském kraji a našel jsem odpověď na své dříve stanovené hypotézy. Dvě hypotézy, které zněly:

„Předpokládám, že v rodinách žijících na vesnici se rodí více dětí, než v rodinách žijících ve městě“

a

„Předpokládám, že v rodinách žijících na vesnici je větší problém s nezaměstnaností, než u rodin žijících ve městě“,

se potvrdily.

Další dvě hypotézy, které zněly:

„Předpokládám, že minimálně jedna čtvrtina všech respondentů uvede sociálně ekonomickou situaci ve své rodině za neuspokojivou“

a

„Rodiny žijící ve městě mají větší možnost uspokojení svých kulturních a sportovním zájmů, než rodiny žijící na vesnici“,

se nepotvrdily.

Studium odborných knih a článků a jejich citace v samotné diplomové práci mě obohatilo o nové poznatky, které bych se jinak možná ani nedozvěděl. Mohu je využít v rámci svého povolání, kdy jako policista provádím na základních a středních školách a středních odborných učilištích besedy s žáky a studenty, při kterých mohu načerpané informace nadále využívat. Zároveň je mohu využít i ve svém osobním životě.

Společnost by neměla zapomínat, že rodina je jejím základním článkem a že si tak zaslouží náležitou pozornost i v 21. století. Dovolím si ještě jednou citovat slova svého vedoucího diplomové práce, pana profesora Krause: „Přes všechny problémy a peripetie, kterými rodina ve svém historickém vývoji prošla, zůstává i na počátku nového století nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí i pro dospělého člověka, natož pro dítě. Je nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci, funguje jako nejvýznamnější socializační činitel. Stojí na počátku rozvoje osobnosti a má možnost ho v rozhodující fázi ovlivňovat.“

Resumé

Diplomová práce se zabývá problematikou současné rodiny. Je rozdělena do pěti kapitol, kdy první čtyři kapitoly zahrnují především práci s odbornými publikacemi a pátá se zabývá průzkumem a vyhodnocením získaných dat.

První kapitola se věnuje biologickým a kulturním kořenům rodiny a jejímu vývoji od nejstarších dob až po současnost. Všímá si postupné přeměny společnosti od matriarchální, přes patriarchální, až po současnou, ve které je postavení muže i ženy rovnoprávné.

Druhá kapitola popisuje rodinu jako sociální instituci v současné společnosti, její funkce a postupné proměny těchto funkcí. Dále se zabývá charakteristickými znaky dnešní rodiny a jejím vývojovým cyklem. Celkově vyzdvihuje významnost rodinného prostředí a jeho plnohodnotnou nenahraditelnost.

Třetí kapitola popisuje rodinu jako nejideálnější místo pro výchovu a všestranný rozvoj dítěte. Všímá si mužských a ženských rolí v rodině, významu rodiny pro dítě a zároveň i významu dítěte pro rodiče. Věnuje se také možným rozdílům ve výchově dítěte v rodině úplné a neúplné. Celkově poukazuje na skutečnost, že do dnešní doby nebylo nalezeno vhodnější prostředí pro výchovu dětí, než je rodina.

Čtvrtá kapitola přibližuje konkrétní problémy, se kterými se rodiny v dnešní době potýkají. Pro účely diplomové práce jsou rozděleny a následně rozebírány jako problémy demografické (bezdětnost a klesající porodnost, klesající sňatečnost, vysoká rozvodovost), sociálně ekonomické (chudoba, zadlužení rodin, bytová problematika) a ostatní (poruchy rodičovské role, domácí násilí, týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, alkohol a jiné návykové látky, vzrůstající kriminalita).

Pátá kapitola je samotný průzkum, který mapuje sociálně ekonomické problémy v rodinách žijících v okrese Hodonín v Jihomoravském kraji.

Anotace

Diplomová práce se zabývá historickým vývojem rodiny od nestarších dob až po současnost, kdy pohlíží na proměny rodiny v kontextu proměn celé společnosti a poukazuje na problémy, se kterými se rodiny v dnešní době musí potýkat.

V diplomové práci jsou shrnuty nejdůležitější poznatky z více literárních a internetových pramenů a také zmapovaná situace sociálně ekonomických problémů v rodinách v okrese Hodonín v Jihomoravském kraji.

Klíčová slova: rodina, funkce rodiny, rodinné problémy, proměny společnosti, výchova dítěte, patologické jevy

Annotation

The dissertation examines historical development of a family up to the present. It reviews changes of many aspects of a family in a context of changes of the whole society. It points out several problems and challenges that are in the lives of today's families.

The dissertation summarizes the most important findings from both literary and online sources and it also charts the situation of socio-economical problems in the families living in the Hodonin district in the South Moravia region.

Keywords: a family, functions of a family, problems of a family, changes of a society, upbringing, pathologies

Seznam použité literatury:

1. Bačovský, František. In Sborník přednášek a abstrakt manželství, rodina a etika. Brno: Hippokrates, 2004. ISBN neuvedeno
2. Bakalář, Eduard. Průvodce otčovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-605-0
3. Červenka, Jan., Hamplová, Dana., et al. Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-082-6
4. Dunovský, Jiří., et al. Sociální pediatrie. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-254-9
5. Dunovský, Jiří., et al. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha: Grada Publishing, 1995. ISBN 80-7169-192-5
6. Fischer, Slavomil., Škoda, Jiří. Sociální patologie. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3
7. Hardy, Mária., et al. Sociální patologie rodiny. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií, 2011. ISBN 978-80-87182-17-8
8. Choděra, Oldřich. Partnerství, manželství a paragrafy. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0217-7
9. Janů, Václav. Alkohol a návykové látky u dnešní mladé generace. Brno, 2010. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií. Institut mezioborových studií Brno
10. Kraus, Blahoslav., Poláčková, Věra., et al. Člověk-prostředí-výchova. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2
11. Kraus, Blahoslav. Rodina v proměnách společnosti. In Sborník příspěvků z konference Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2010. ISBN 978-80-7399-888-2
12. Kraus, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3
13. Krčmářová, Barbora., Vaňková, Monika. In Sborník studií dětí a jejich problémy II. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka Bezpečí, 2007. ISBN 978-80-254-1372-2
14. Krebs, Vojtěch., et al. Sociální politika. 4. vyd. Praha: ASPI, 2007. ISBN 978-80-7357-276-1
15. Laca, Slavomír. Sociální pedagogika. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií, 2011. ISBN 978-80-87182-19-2

16. Lovasová, Lenka. Rodinné vztahy. In Sborník studií dětí a jejich problémy. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka Bezpečí, 2005. ISBN 80-239-4482-7
17. Maříková, Hana. Muž v rodině: Democratizace sféry soukromé. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 1999. ISBN 80-85950-69-3
18. Matějček, Zdeněk. Co děti nejvíc potřebují. 1. vyd. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-006-5
19. Matějček, Zdeněk. Děti, rodina a stres. 1. vyd. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR a Psychiatrické centrum Praha, nakl. Galén, 1994. ISBN 80-85824-06-X
20. Matějček, Zdeněk., Dytrych, Zdeněk. Krizové situace v rodině očima dítěte. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0332-7
21. Matějček, Zdeněk. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. 1. vyd. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6
22. Matějček, Zdeněk. Výbor z díla. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakl. Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1056-6
23. Matoušek, Oldřich. Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-121-5
24. Matoušek, Oldřich., et al. Metody a řízení sociální práce. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2
25. Matoušek, Oldřich., et al. Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X
26. Matoušek, Oldřich., Pazlarová, Hana. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8
27. Matoušek, Oldřich. Rodina jako instituce a vztahová síť. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9
28. Mlčák, Zdeněk. Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny. 1. vyd. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 1996. ISBN 80-7042-452-4
29. Možný Ivo. Rodina a společnost. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X
30. Možný, Ivo. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-05-9
31. Mühlpachr, Pavel. Sociální patologie. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta, 2002. ISBN 80-210-2511-5
32. Mühlpachr, Pavel. Sociopatologie. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4550-7

33. Novák, Tomáš. Manželské a rodinné poradenství. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1316-0
34. Procházka, Miroslav. Sociální pedagogika. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5
35. Přadka, Milan., Knotová, Dana., Faltýsková, Jarmila. Kapitoly ze sociální pedagogiky. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. ISBN 80-210-1946-8
36. Singly, Francois de. Sociologie současné rodiny. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1
37. Sochůrek, Jan. Úvod do sociální patologie. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2009. ISBN 978-80-7372-448-1
38. Ševčík, Drahomír. Domácí násilí, situace v ČR, péče o osoby ohrožené domácím násilím. In Sborník příspěvků z konference. Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2010, s. 352-353. ISBN 978-80-7399-888-2
39. Šmolka, Petr., Mach, Jan. Manželská a rodinná trápení. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-448-9
40. Šmolka, Petr. Změněná tvář rodiny. Psychologie dnes. Praha: Portál, 1999, roč. 5, č. 7. ISSN 1211-5886
41. Špaňhelová, Ilona. Dítě a rozvod rodičů. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3181-0
42. Trpišovská, Dobromila., Vacínová, Marie. Sociální psychologie. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. ISBN 978-80-86723-30-3
43. Vaníčková, Eva., et al. Násilí v rodině. Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakl. Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-008-4
44. Veselá, Renata., et al. Rodina a rodinné právo. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-48-3
45. Výrost, Jozef., Slaměník, Ivan., et al. Aplikovaná sociální psychologie. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6
46. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
47. Zelená, Martina., Klégrová, Alžběta. Podpora rodiny. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-67-9

Internetové zdroje:

1. Čírtková, Ludmila. Domácí násilí. [online]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2006/03/cirtkova.pdf> [cit. 2012-03-23]
2. Pásková, Markéta. Percepce hodnocení ženské a mužské role u vysokoškolských studentů. [online]. České Budějovice, 2004. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta. s. 17-18. Dostupné z: http://xien.jikos.cz/document/.../Hodnoceni_muzske_a_zenske_role.doc [cit. 2012-02-25]
3. Plívová, Viktorie. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Tisková zpráva [online]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/12111/tz_080212a.pdf [cit. 2012-03-09]
4. Szmeková, Daniela. Osamělý vychovatel. [online]. Dostupné z: <http://www.vychovadeti.cz/osamely.htm> [cit. 2012-02-29]
5. Šamanová, Gabriela., Musilová, Věra. Role mužů a žen – listopad 2011. [online]. Praha, 2011. Centrum pro výzkum veřejného mínění. Sociologický ústav Akademie věd ČR. s. 1-2. Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101215s_ov111219b.pdf [cit. 2012-02-26]
6. Vondráčková, Petra. Bezdětnost – volba i osud. [online]. Dostupné z: <http://www.babyweb.cz/Clanky/a2328-Bezdetnost-volba-i-osud.aspx> [cit. 2012-03-10]

Seznam grafů:

Graf č. 1 – *rozdělení respondentů podle pohlaví*

Graf č. 2 – *rodinný stav respondentů*

Graf č. 3 – *srovnání respondentů žijících ve městě a na vesnici*

Graf č. 4 – *počet dětí respondentů, kteří žijí ve městě*

Graf č. 5 – *počet dětí respondentů, kteří žijí na vesnici*

Graf č. 6 – *rozdělení respondentů žijících ve městě podle spokojenosti se současným bydlením*

Graf č. 7 - *rozdělení respondentů žijících na vesnici podle spokojenosti se současným bydlením*

Graf č. 8 – *sociálně ekonomická situace v rodinách respondentů (město + vesnice)*

Graf č. 9 – *sociálně ekonomická situace v rodinách respondentů žijících ve městě*

Graf č. 10 - *sociálně ekonomická situace v rodinách respondentů žijících na vesnici*

Graf č. 11 – *respondenti žijící ve městě podle možnosti dostatečně uspokojovat své sportovní a kulturní zájmy*

Graf č. 12 – *respondenti žijící na vesnici podle možnosti dostatečně uspokojovat své sportovní a kulturní zájmy*

Graf č. 13 – *problémy v rodinách respondentů, kteří žijí ve městě*

Graf č. 14 – *problémy v rodinách respondentů, kteří žijí na vesnici*

Seznam příloh:

Příloha č. 1 - *dotazník*

Dobrý den,

jmenuji se Václav Janů a jsem studentem magisterského studia sociální pedagogiky na fakultě humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně.

Rád bych Vás touto cestou požádal o vyplnění následujícího dotazníku, ve kterém bych chtěl zmapovat sociálně ekonomické problémy v rodinách v okrese Hodonín. Všechny získané informace užiji výhradně ke zpracování své diplomové práce na téma „problémy současné rodiny.“

Dotazník je plně anonymní. Každou otázku si nejprve pečlivě přečtete a poté zaznačte jednu nebo více nabízených možností. Pokud Vám nevyhovují nabízené možnosti, máte možnost svůj názor dopsat na volný řádek u jednotlivých otázek.

Za vyplnění dotazníku Vám předem děkuji.

Václav Janů

1. pohlaví

- muž žena

2. rodinný stav

- svobodná/svobodný
 žijící ve volném (nesezdaném) svazku
 vdaná/ženatý
 rozvedená/rozvedený
 vdova/vdovec

3. Žijete ve městě nebo na vesnici?

- ve městě
 na vesnici

4. Kolik máte dětí?

- žádné dvě čtyři a více (uved'te přesně)
 jedno tři

5. Považujete svoje současné bydlení za uspokojivé

ano ne

Pokud ne, proč?

6. Sociálně ekonomickou situaci ve své rodině pokládám za:

velmi dobrou uspokojivou neuspokojivou

7. Máte Vy a Vaše rodina možnost dostatečně uspokojovat své kulturní resp. sportovní zájmy?

ano ne

Pokud ne, proč?

8. S jakými problémy se nejvíc potýká Vaše nukleární rodina? (Nukleární = rodiče + děti). (podotázky u jednotlivých problémů označujte pouze v případě, že označíte samotný problém)

nezaměstnanost

- Ovlivnilo zrušení místních velkých podniků (ZPD Hodonín, závod Tatra, závod Lignum Hodonín, tabákový průmysl Hodonín, čokoládovna Maryša Rohatec) zaměstnanost některého člena/členů vaší rodiny?

ano ne

problémy s dostupností výchovně vzdělávacích institucí (předškolní a školní zařízení)

- Máte možnost umístit své děti do předškolních a školních zařízení (mateřská škola, školní družina, zájmové kroužky apod.)?

ano ne

Pokud ne, proč?

.....

ekonomické problémy

nedostatečná státní podpora

- Označte jaká:

porodné rodičovský příspěvek přídavky na dítě

příspěvek na bydlení sociální příspěvek

jiné

problémy se splácením půjček, hypoték

jiné

.....

jiné (zde, prosím, napište další problémy, se kterými se Vaše rodina nejvíce potýká, mimo uvedené)

.....
.....
.....